svjetskaknjiževnost*

Tomas
Man

Smrt u Veneciji

NOVA KNJIGA

Thomas Mann

SMRT U VENECIJI

Naslov originala:

Thomas Mann
Der Tod in Venedig
1912.

Prevod: Zlatko Crnković

Prvo poglavlje

Gustav Aschenbach, ili von Aschenbach, kako se službeno zvao otkako je navršio pedesetu, jednog se proljetnog popodneva godine 19.., koja je našem kontinentu mjesece i mjesece opasno prijetila, otputio iz svoga stana u Prinzregentenstrasse u Miinchenu sam na dulju šetnju. Razdražen teškim i osjetljivim poslom prije podne koji je upravo sad iziskivao najveću pozornost, oprez, pronicavost i preciznu volju, pisac nije mogao ni poslije objeda obuzdati u svojoj nutrini treperenje stvaralačkog zanosa, onaj "*motus animi continuus*"[1], u čemu i jest, prema Ciceronu, bit govorništva, pa se nije mogao uteći snu koji bi ga okrijepio, a koji mu je, otkako ga je snaga sve brže napuštala, bio potreban bar jedanput dnevno. Stoga je uskoro nakon čaja otišao od kuće nadajući se da će ga zrak i gibanje okrijepiti i donijeti mu plodonosnu večer.

Bijaše početak svibnja i, nakon hladnih i vlažnih tjedana, započele su preuranjene ljetne vrućine. U Engleskom perivoju, iako je tek bio ozelenio nježnim lišćem, bijaše sparno kao u kolovozu, a u blizini grada sve je vrvjelo od vozila i šetača. Kod Aumeistera, kamo su ga bile dovele sve tiše i tiše staze, Aschenbach je neko vrijeme promatrao metež u vrtu te omiljene gostionice, pred kojom je stajalo nekoliko fijakera i ekipaža, a onda se zaputio, o zalasku sunca, izvan perivoja, otvorenim poljem, kući, jer je bio umoran a nad Föhringom spremala se kanda oluja, te je odlučio pokraj Sjevernog groblja pričekati tramvaj koji će ga odvesti ravno kući.

Slučajno na stajalištu i oko njega nije bilo ni žive duše. Nije

bilo vozila ni na popločenoj Ungererovoj ulici, po kojoj su se prema Schwabingu protezale tračnice ljeskajući se na osami, ni na cesti koja vodi u Föhring; pa ni iza ograda klesarskih radionica, gdje je na prodaju bilo križeva, nadgrobnih ploča i spomenika, kao da je tu neko drugo, nenastanjeno groblje, nije se ništa micalo, a mrtvačnica građena u bizantskom stilu preko puta nijemo je stajala pri odsjaju dana na izmaku. Na pročelju ukrašenom grčkim križevima i hijeratskim motivima u svijetlim bojama bijahu simetrično poredani natpisi zlatnim slovima, birane izreke o zagrobnom životu, primjerice: "Oni odlaze u stan Božji", ili: "Vječna svjetlost svijetlila im!" Čekajući tramvaj Aschenbach se nekoliko minuta ozbiljno zabavljao odgonetavajući te formule i zadubljujući se u tu prozirnu mistiku kadli se prene iz sanjarija ugledavši na trijemu, iznad dvije apokaliptične zvijeri što čuvaju stube, čovjeka koji mu svojom pomalo neobičnom pojavom usmjeri misli na posve drugu stranu.

Nije bilo jasno je li izašao iz kapelice na brončana vrata ili je neopazice došao izvana i popeo se uza stube. Ne udubljujući se posebno u to pitanje, Aschenbach je ipak bio skloniji prvoj pretpostavci. Srednje visine, mršav, bez brade i napadno prćastog nosa, čovjek je bio riđokos i imao tipičnu mliječnu i pjegavu put. Očito nije bio bavarskog podrijetla: u najmanju ruku, likov šešir koji mu je pokrivao glavu, širok i ravna oboda, pridavao mu je izgled tuđinca iz daleka svijeta. Doduše, nosio je tipičnu bavarsku naprtnjaču na leđima, i bio u žućkastu suknenu odijelu s pojasom, preko lijeve ruke podbočene o slabinu prebacio je sivu kišnu kabanicu, a u desnoj držao štap sa željeznim šiljkom kojim se ukoso odupro o pod, naslonivši se kukom na nj i prekriživši noge. Uzdignuvši glavu tako da mu je iz široke sportske košulje virio mršav vrat na kojem se isticala krupna i gola Adamova jabučica, gledao je bezbojnim očima riđih trepavica, između kojih su se okomito pružale dvije energične bore koje su čudno odudarale od kratkog, prćastog nosa, oštro motreći nešto u daljini. Takav je - a možda je tom dojmu pridonosilo i to što je stajao na povišenu mjestu što ga je povisivalo - svojim držanjem odavao nešto gospodski

nadmoćno, snažno, pa čak i divlje; jer, bilo da je, onako zasjenjen, krivio lice spram sunca na zalasku, bilo da mu je to bila trajna fizionomijska nepravilnost, reklo bi se da su mu usne prekratke i potpuno povučene sa zubi, tako da su mu se zubi, ogoljeni do samih desni, jasno ocrtavali, bijeli i dugački.

Bit će da se Aschenbach svojim napol rastresenim, napol radoznalim promatranjem tuđinca ogriješio o pristojnost, jer je iznenada opazio da mu onaj uzvraća pogledom, i to tako ratoborno, gledajući ga pravo u oči, s toliko očitom namjerom da stvar dotjera do krajnosti i prisili znatiželjnika na povlačenje, da se Aschenbach, neugodno dirnut, okrene na drugu stranu i pođe uz ogradu te usput odluči da više neće pogledati tog čovjeka. U sljedećem ga je trenutku i zaboravio. Ipak, možda je neka lutalačka crta u vanjštini tog stranca djelovala na njegovu maštu, ili je možda posrijedi bio kakav tjelesni ili duševni utjecaj; tek, iznenada je osjetio neko čudno širenje nutrine, neki nemir koji nešto traži i luta, neku mladenački žarku žudnju za daljinama, osjećaj toliko živ, toliko svjež ili toliko davno zaboravljen i zapretan da je stao kao ukopan, s rukama na leđima i pogleda uprta u zemlju, ne bi li ispitao bit i svrhu tog osjećanja.

Bila je to želja za putovanjem ništa drugo, ali se doista javila kao napadaj i prometnula se u strast, uzvila se do priviđenja. Žudnja mu je progledala, a mašta, koja se još nije bila smirila od prijepodnevnog rada, uobličila je sva čuda i strahote raznovrsne zemlje, koje je odjednom htjela predočiti sebi: vidio je, zaista je vidio krajolik, tropski močvarni kraj pod nebom punim gustih isparenja, vlažan, bujan i golem, neku iskonsku divljinu što se sastoji od otoka, baruština i glibovitih riječnih rukavaca - vidio je kako iz silnog spleta paprati, nabujalog i preobilno rascvjetanog bilja, strše nadaleko i naširoko kosmata stabla palma, vidio je čudnovato oblikovano drveće kako pušta korijenje kroz zrak u zemlju, u ustajale vode što se zelenkasto prelijevaju, a između plutajućeg cvijeća, mliječnobijelog i velikog poput plitica, stoje u plićaku egzotične, visoke ptice neobičnih kljunova i netremice gledaju u stranu, vidio je između kvrgavih stabljika bambusova šiblja kako sijeva očima

skutreni tigar - i osjetio kako mu srce lupa od strave i zagonetne čežnje. Tad se priviđenje raspline i Aschenbach zavrti glavom i nastavi hodati uz ograde klesarskih radionica.

Otkako je imao na raspolaganju sredstva da se po volji služi prednostima međunarodnog prometa, smatrao je putovanja higijenskom mjerom koju s vremena na vrijeme treba poduzeti, pa makar i protiv svoje volje i sklonosti. Odviše zaokupljen zadaćama koje su pred njega postavljali njegovo Ja i europska duša, odviše opterećen obvezom da stvara, odviše nesklon razonodi da uživa u šarenilu vanjskog svijeta, potpuno se zadovoljio predodžbom o Zemljinoj površini kakvu može svak steći a da se ne makne iz svoga kruga, i nikad nije bio u napasti da otputuje iz Europe. Pogotovo otkako mu se život polako bližio kraju, otkako ga je mučila bojazan da neće dovršiti svoje djelo - ta briga da će mu vrijeme možda isteći prije nego obavi što ima obaviti i potpuno se izrazi, nije više bilo nešto što je mogao odbaciti kao puki hir - vanjski mu se život ograničio gotovo isključivo na ovaj lijepi grad koji mu je postao zavičaj, i na obični ladanjski posjed što ga je podigao sebi u gorju, gdje je provodio kišovita ljeta.

Stoga je i ono što ga je netom tako kasno i nenadano obuzelo sveo na pravu mjeru razumom i samodisciplinom koju je bio stekao još u mladim danima. Naumio je bio djelo za koje živi dovesti do stanovite točke prije nego što ode na ljetovanje, pa mu se pomisao da se proskita svijetom, što bi ga na više mjeseci udaljilo od posla, činila odviše neozbiljnom i neumjesnom da bi uopće dolazila u obzir. Pa ipak je i te kako dobro znao iz kojeg se razloga tako neočekivano javila ta napast. Morao je priznati sam sebi da je ta čežnja za daljinama, za nečim novim, ta žudnja za slobodom, rasterećenjem i zaboravom - puki nagon za bježanjem, nagon da pobjegne od pisanja, od svakidašnje scene svoje hladne, krute i strastvene dužnosti. Volio je doduše taj rad i gotovo da je već zavolio i zamornu borbu što se svakog dana obnavlja između njegove žilave i ponosne, višekratno iskušane volje i ovog sve većeg umora, o kojem nitko ne smije ništa znati i koji se ni u samom djelu ne smije ničim odati, nikakvim znakom nemoći i

opuštenosti. Ipak, činilo mu se razumnim da ne zateže previše luk i da ne uguši od svoje volje poriv koji je tako snažno izbio u njemu. Razmišljao je o svom radu, razmišljao je o mjestu gdje ga je danas, kao i jučer, prekinuo, o mjestu koje se kanda ne želi pokoriti ni strpljivoj skrbi ni naglu zahvatu. Iznova ga je sad ispitivao, pokušavao otkloniti ili razriješiti tu smetnju, ali je odustao, naježen od gađenja. Nije bila posrijedi nikakva posebna poteškoća, nego ga je sputavala pretjerana nevoljkost koja se ne želi zadovoljiti nesavršenošću. To je nezadovoljstvo, naravno, bilo nešto što mu se još u mladim danima činilo da je bit i intimna narav talenta, i zbog njega je svladavao i hladio osjećaje znajući da su osjećaji skloni zadovoljiti se radosnom površnošću i polovičnim savršenstvom. Ne osvećuje li se to sad možda zasužnjeno čuvstvo napuštajući ga, odbijajući da ubuduće nosi njegovu umjetnost na svojim krilima i odnoseći sa sobom sav zanos, svako ushićenje formom i izrazom? Ne bi se moglo reći da loše piše: u tome je bar prednost njegovih poodmaklih godina što je u svako doba miran i uvjeren u svoje majstorstvo. Ali on sam, dok nacija slavi to majstorstvo, ne nalazi u njemu veselja, i sve mu se nekako čini da njegovu djelu nedostaje onih značajki razigrane i vatrene ćudi koja, i sama proizvod radosti, pruža svijetu veću radost nego bilo kakav unutarnji sadržaj ili bilo kakva važna odlika. Pribojavao se ljeta na ladanju, samotničkog života u kućici sa služavkom koja mu kuha, i sa slugom koji ga dvori; pribojavao se dobro poznatih obrisa gorskih vrhunaca i litica što će opet okruživati njegovu nezadovoljnu sporost. Nametnuo mu se tako prekid, improvizacija, danguba, dah daljina i priljev svježe krvi ne bi li mu ljeto postalo podnošljivije i plodnije. Pa dobro, onda - otputovat će! Neće daleko, neće baš do tigrova. Jedna noć u spavaćim kolima i sijesta od tri-četiri tjedna u nekom omiljenom ljetovalištu, na ljupkom Jugu...

Tako je razmišljao dok se približavala buka električnog tramvaja Ungererovom ulicom, a dok je ulazio u tramvaj, odluči večer posvetiti proučavanju zemljovida i voznog reda. Na platformi se tramvaja sjeti da pogleda gdje je onaj čovjek u likovu šeširu, taj drug njegova kratkog zadržavanja na

stajalištu što ipak neće proći bez posljedica. Nije mu bilo jasno kud je taj čovjek nestao jer ga nije više bilo na onom mjesstajao niti bilo gdje drugdje u blizini, a nije ga bilo ni u tramvaju.

Drugo poglavlje

Pisac jasne i snažne prozne epopeje o životu Fridrika Velikog, strpljivi umjetnik koji je dugim marom utkao mnogobrojne ljudske sudbine i likove u potku romana okupivši ih u sjeni jedne ideje pod naslovom *Maja*, tvorac one jedre pripovijetke naslovljene *Bijednik* koja je zadužila cijelu jednu mladu generaciju ukazujući joj na mogućnost da stekne moralnu odlučnost i s onu stranu najdublje spoznaje, autor, najposlije (ovim su ukratko naznačena djela njegove zrelosti), strastvene rasprave *Duh i umjetnost* koja je svojom sređivačkom snagom i autentičnom rječitošću navela ozbiljne kritičare da je stave uz bok Schillerovoj raspravi *O naivnom i sentimentalnom pjesništvu*: Gustav Aschenbach rođen je u L., okružnom gradu pokrajine Šleske, kao sin višeg sudskog službenika. Preci mu bijahu časnici, suci, upravni dužnosnici, ljudi koji su provodili discipliniran, pristojan i štur život u kraljevskoj i državnoj službi. Dublja duhovnost utjelovila se bila jednom među njima u osobi jednog propovjednika; nešto življa, čulnija krv došla je u obitelj u prethodnom naraštaju s pjesnikovom majkom, kćerkom češkog kapelnika. Od nje je naslijedio značajke strane rase. Iz braka službene i trijezne savjesnosti s mračnijim, vatrenijim porivima ponikao je umjetnik, umjetnik o kojem je riječ.

Kako je svim svojim bićem bio predodređen za slavu, pokazao je, ako ne baš preranu zre-lost, a ono bar, zahvaljujući odlučnosti i reskosti svoga načina govora, da je rano stekao zrelost i vještinu u javnim nastupima. Pročuo se tako reći još u gimnaziji. Nakon deset godina naučio je obavljati za svojim

pisaćim stolom društvene i administrativne dužnosti koje mu je nametnula znamenitost; naučio je pisati pisma koja, ma koliko bila kratka (jer mnogo se traži od čovjeka koji je zadobio uspjeh i povjerenje), moraju uvijek biti dobrostiva i značajna. Sa četrdeset godina, morao je, onako umoran od napora i promjenljive sreće samog rada, odgovarati na poštu koja je nosila marke iz svih krajeva svijeta Božjeg.

Njegov talent, podjednako dalek od svake banalnosti i od svake ekscentričnosti, bio je kao stvoren da zadobije u isti mah povjerenje šireg općinstva i divljenje i bodrenje sladokusaca. Stoga su već od mladih dana očekivali od njega dostignuća - i to izvanredna dostignuća - pa nikad nije ni upoznao dokolicu, nije znao što je bezbrižan mladenački nehaj. Kad se jednom, u svojoj trideset petoj godini, razbolio u Beču, jedan je dobar promatrač napomenuo o njemu u društvu: "Aschenbach je, znate, oduvijek samo ovako živio" - i tu je čvrsto stisnuo lijevu šaku - "a nikad ovako" - pa je nehajno spustio otvorenu šaku s priručja stolice. I to je bilo točno; hrabrost Aschenbachova morala bila je u tome što njegova narav nipošto nije bila robusna, nije bila od rođenja takva nego je neprestano bila upregnuta u naporan rad.

Liječnička skrb isključila je dječaka iz škole i nagnala ga da se školuje kod kuće. Odrastao je osamljen, bez drugova, i zarana je morao spoznati kako pripada soju u kojem talent nije nikakva rijetkost, ali je rijetkost tjelesna podloga koja je talentu potrebna da se razvije - soju koji rano daje svoja najbolja ostvarenja i koji malokad očuva svoje umijeće do u pozne godine. Ali njemu je najdraža riječ bila "izdržati" - u svom je romanu o Fridriku vidio samo apoteozu te zapovjedne riječi koja mu se činila da sadrži sve vrline djelatnog trpljenja. Isto je tako žarko želio ostarjeti jer je oduvijek držao da je doista velik, sveobuhvatan, da je doista vrijedan samo onaj umjetnički opus kojem je suđeno da na svim stupnjevima ljudske egzistencije bude karakteristično plodan.

Kako je dakle na nježnim plećima morao nositi zadaće koje mu je uprtio talent, i kako je želio daleko stići, bila mu je nadasve potrebna disciplina - a disciplina mu je, srećom, bila

urođena baština s očeve strane. Sa četrdeset, sa pedeset godina, dakle u dobi kad drugi već rasipaju svoje darove, snatre i odgađaju ostvarenje velikih planova, on je dan rano započinjao mlazovima hladne vode po prsima i leđima, da bi, sa dvije visoke voštanice u srebrnim svijećnjacima ponad rukopisa, u dva-tri revna i savjesna jutarnja sata, žrtvovao umjetnosti svu snagu koju je bio prikupio u snu. Moglo mu se oprostiti, štoviše, bila je to zapravo prava pobjeda njegova morala što su neupućeni ljudi svijet u *Maji*, ili epske mase među kojima je tekao Fridrikov junački život, smatrali proizvodom koncentrirane snage i duga daha, a zapravo se njihova veličina sastojala od niza nebrojenih pojedinačnih nadahnuća, i sve je to bilo, u cjelini i u najmanjoj pojedinosti, tako vrsno štivo samo zato što je njihov tvorac godinama podnosio napetost tih djela s onom ustrajnošću i žilavošću s kojima je osvojena njegova rodna pokrajina Šleska, i zato što je na njihovo stvaranje utrošio sve svoje najbolje i najvrednije sate.

Da bi neka značajna duhovna tvorevina umah izvršila širok i dubok utjecaj, mora postojati stanovito tajno srodstvo, pa i suglasnost, između osobne sudbine njezina autora i opće sudbine njegovih suvremenika. Ljudi ne znaju zašto slave neko umjetničko djelo. Daleko od toga da budu pravi znalci, oni vjeruju da su otkrili stotinu odlika da bi opravdali svoje divljenje, ali je pravi razlog njihovu odobravanju nešto nedokučivo, puka simpatijaj. Aschenbach je jednom, na prilično nezapaženu mjestu, izravno ustvrdio da je gotovo sve veliko što postoji nastalo nečemu usprkos, usprkos žalosti i patnji, siromaštvu, napuštenosti, tjelesnoj slabosti, poroku, strasti i tisući drugih zapreka.Ali to je bilo nešto više od obične napomene, bilo je to iskustvo, bila je to formula njegova života i slave, ključ njegova djela. Pa zar je onda čudo što je to bio i moralni značaj, vanjska gesta njegovih najkarakterističnijih likova?

O novom tipu junaka koji se ponavljao u raznovrsnim individualnim pojavama i koji je bio prirastao srcu ovog pisca, napisao je već prilično rano jedan mudri analitičar: da je on

zapravo ideja "jedne intelektualne i mladenačke muškosti koja ponosito i stidljivo steže zube i mirno stoji dok joj mačevi i sulice probadaju tijelo". Bijaše to lijepo, duhovito i točno, iako naoko previše pasivno rečeno. Jer sabrano držanje pod udarcima sudbine; ljupkost u patnji nije samo trpljenje; to je djelatno dostignuće, pozitivni trijumf, a lik svetog Sebastijana najljepši je simbol, ako ne baš svekolike umjetnosti, a ono bar umjetnosti o kojoj je upravo riječ. Zavirimo li u taj ispripovijedani svijet, vidimo elegantno svladavanje sama sebe, koje do posljednjeg časa krije pred očima svijeta unutarnje raspadanje, biološko rastakanje; žućkastu ružnoću, osjetilno zanemarenu, koja ipak može rasplamsati prigušenu putenost do čista plamena, pa i uzdići do vladanja u carstvu ljepote; blijedu nemoć koja iz užarenih dubina duha crpe snagu da baci cijeli jedan uznositi narod pod noge križa, pod *svoje* noge; ljubazno držanje u pustom i strogom služenju formi; lažan, opasan život rođena varalice, njegovu čežnju i vještinu koja naglo dovodi do iscrpljenosti: promatramo li svu tu sudbinu i još mnoge druge slične njoj, posumnjat ćemo ima li još kakvog drugog herojstva do herojstva slabosti. A koje bi drugo junaštvo bilo suvremenije od ovoga? Gustav Aschenbach bijaše pjesnik svih onih koji rade na rubu iznemoglosti, pjesnik preopterećenih, već iscrpljenih ljudi koji se još drže uspravno, svih onih moralista dostignuća koji, onako nježne građe i oskudnih sredstava, ipak uspijevaju snažnom voljom i mudrim gospodarenjem bar na neko vrijeme steći dojam veličine. Njih ima mnogo, oni su junaci našeg doba. I svi su se oni prepoznavali u njegovu djelu, nalazili potvrdu samih sebe, bili u njemu uzveličani i opjevani, te mu bili zahvalni i pronosili posvuda njegovo ime.

Bio je mlad i surov kao i njegovo doba i, loše svjetovan od njega, posrnuo je pred javnošću, zgriješio je, razgolitio se, ogriješio se o takt i obzirnost riječju i djelom. Ali je stekao bio dostojanstvo prema kojem, kao što je tvrdio, svaki veliki talent osjeća prirodni nagon i nagnuće, moglo bi se pače reći da je sav njegov razvitak bio svjestan i prkosan uspon do dostojanstva preko svih smetnji, dvojbi i ironije.

Živa, duhovno neobavezna opipljivost likova zabavlja građanske mase, ali strastvenu i radikalnu mladež privlače samo problemi: a Aschebach je bio problematski pisac, i radikalan kao da je ne znam koliko mlad. Bio je opčinjen duhom, nerazborito je iskorištavao tlo spoznaje, zaoravao sjemeno bilje, odavao tajne, sumnjičio talent, izdavao umjetnost - uistinu, dok su njegovi slikoviti opisi zabavljali, uzdizali, krijepili njegove vjerne poklonike, on je, mladi umjetnik, držao dvadesetogodišnjake u napetosti svojim cinizmom na račun upitne biti umjetnosti i samog umjetnika.

Ali čini se da plemenit i vrijedan duh ne otupi ni prema čemu tako brzo i temeljito kao što otupi prema oštroj i gorkoj draži spoznaje; i sasvim je sigurno da je nevesela i savjesna temeljitost mladića plitka spram duboko promišljene odluke čovjeka koji je postao majstor da odbaci znanje, da ga zaniječe, da prijeđe preko njega uzdignute glave, ukoliko mu ono i najmanje slabi volju, obeshrabruje djelatnost i oduzima osjećajima dostojanstvo. Kako bi se drukčije mogla protumačiti glasovita pripovijetka *Bijednik* nego kao izljev gađenja spram nepristojnog psihologizma doba utjelovljena u liku onog mekoputnog i priglupog polulupeža koji na nedopušten način prisvaja sebi kakvu-takvu sudbinu tako što svoju ženu iz nemoći, iz poročnosti, iz etičke hirovitosti gura u naručje golobradu mlacu misleći da zbog svoje duhovne dubine smije činiti podlosti? Snaga riječi kojom je izopačenost izopačena navijestila je piščevo odstupanje od svakog moralnog skepticizma, od svakog suosjećanja s ponosom, navijestila je odbacivanje one olake samilosne rečenice da onaj tko sve razumije sve oprašta, a ono što se tu spremalo, pa već i ostvarilo, bijaše "čudo preporođene bezazlenosti", o kojem je malo kasnije pisac u jednom dijalogu progovorio izrijekom i s pomalo tajanstvenim naglaskom. Čudnih li asocijacija! Je li to bila duhovna posljedica tog "preporoda", tog novog dostojanstva i strogosti da se u isto vrijeme zapažalo gotovo prekomjerno jačanje njegova osjećaja za ljepotu, ona plemenita čistota, jednostavnost i sklad oblikovanja, što je sve njegovim tvorevinama otada pridavalo tako bjelodan, pa i željen pečat

majstorstva i klasičnosti? Ali moralna odlučnost s onu stranu znanja, spoznaje koja u isti mah oslobađa i sputava - ne znači li ona opet nekakavo pojednostavnjivanje, moralnu simplifikaciju svijeta i duše pa, prema tome, i jačanje zla, zabranjenog i moralno neprihvatljivog? I nema li forma dvojak lik? Nije li ona istodobno ćudoredna i nećudoredna - ćudoredna kao posljedica i izraz discipline, a nećudoredna, pa čak i protivna svakom moralu, ukoliko u svojoj naravi nosi moralnu ravnodušnost, pa čak i bitno nastoji podložiti moralnost pod svoje ponosito i neograničeno žezlo?

Ma sad svejedno! Razvitak je sudbina, pa kako ne bi razvitak kojeg prati divljenje i golemo povjerenje široke javnosti išlo drugim putem od onoga koji teče bez sjaja i obaveza što ih nameće slava? Samo vječito bohemstvo misli da je to dosadno te je sklono podrugivati se kad se velik talent iščahuri iz libertinizma, kad se navikne izražavati dostojanstvo duha i preuzme dvorske ceremonije osamljenosti, koja je bez ičijeg savjeta trpjela sama svoje boli i borila se pa na kraju postigla moć i čast među ljudima. Uostalom, koliko igre, prkosa i užitka talent utroši da se sam razvije! Nešto je službeno-odgojno ušlo s vremenom u opise Gustava Aschenbacha, stil mu je, što je bivao stariji, sve to više gubio na neposrednosti i smionosti, na suptilnim i novim nijansama, pretvarao se u nešto što stoji uzorno, izbrušeno i starinsko, konzervativno i formalno, čak i formalističko, te baš kao što predaja tvrdi da je Luj XIV izbacio iz svoga rječnika svaku prostačku riječ, tako je isto i on s godinama učinio. U to su vrijeme prosvjetne vlasti počele u čitanke uvrštavati izabrane stranice iz njegovih djela. Bilo mu je to uistinu drago, pa nije odbio ponudu kad je jedan njemački vladar, čim je došao na prijestolje, piscu *Fridrika* za njegov pedeseti rođendan podario plemićki naslov.

Nakon nekoliko nemirnih godina, nakon nekoliko pokušaja da se skrasi ovdje i ondje, izabrao je prilično rano München za stalno boravište. Pripadao je u njemu visokom građanskom staležu kao što se katkad događa stanovitim intelektualcima. Brak, u koji je još u mladim danima bio stupio s djevojkom iz akademske obitelji, završen je nakon kratkog sretnog razdoblja

ženinom smrću. Ostala mu je kći, sad već udata. Sina nikad nije imao.

Gustav von Aschenbach bijaše nešto niži od srednjeg rasta, crnomanjast i glatko obrijan. Glava mu bila nekako prevelika za prilično sitno tijelo. Kosa koju je unatrag češljao, na tjemenu prorijeđena a na sljepoočnicama gusta i dobrano sijeda, okruživala mu je visoko čelo, izbrazdano i kanda puno ožiljaka. Naočale u zlatnom okviru sa staklima bez obruba sjekle su mu korijen mesnatog i plemenito povijenog nosa. Usta mu bila velika, često mlohava a često i nenadano uska i napeta, obrazi mršavi i naborani, lijepo oblikovana brada ovlaš raskoljena. Reklo bi se da su značajne sudbine prešle preko te glave, obično pomalo nagnute na stranu kao od boli, a ipak je umjetnost izgradila takvo obličje koje je inače posljedica teškog i burnog života. Iza tog čela rodili su se iskričavi dijalozi između Voltairea i kralja o ratu; te oči, što umorno i duboko gledaju kroz stakla, vidjele su krvavi pakao lazareta u Sedmogodišnjem ratu. Ako je i osobno shvatimo, umjetnost je život na višem stupnju. Ona čovjeka dublje usrećuje i brže izjeda. Ona urezuje u obraz svoga sluge tragove imaginarnih i duhovnih pustolovina, i stvara s vremenom, čak i u samostanskom miru vanjske opstojnosti, mekoputnost, profinjenost, nervozan umor i radoznalost kakve teško da bi mogao proizvesti i život pun razuzdanih strasti i užitaka.

Treće poglavlje

Kojekakvi poslovi društvene i književne naravi zadržali su puta željnog čovjeka još oko dva tjedna nakon one šetnje u Münchenu. Napokon je izdao nalog da mu za četiri tjedna pripreme kuću za ladanje i otputovao jednog dana između sredine i kraja mjeseca svibnja noćnim vlakom u Trst, gdje je proboravio samo dvadeset i četiri sata i sutradan ujutro ukrcao se na brod za Pulu.

Tražio je nešto osebujno i nasumično a da ipak nije daleko, pa je odsjeo na jednom otoku na Jadranu nedaleko od istarske obale, koji se u posljednjih nekoliko godina pročuo po svom šareno odjevenom, odrpanom puku koji govori nekim posve nerazumljivim dijalektom i po svojim slikovitim, izmrvljenim hridinama okrenutim pučini. Ali kiša i težak zrak, provincijsko, zatvoreno austrijsko društvo u hotelu i pomanjkanje onog mirnog, prisnog odnosa prema moru kakav može pružiti jedino plaža od meka pijeska, sve mu je to kvarilo raspoloženje i nije mu pružalo osjećaj da je našao ono što je tražio. Nije mu davala mira težnja da ode nekamo dalje, iako mu još nije bilo jasno kamo, proučavao je brodski vozni red, gledao oko sebe kao da sve nešto traži, i odjednom je, u isti mah nenadano i razumljivo samo po sebi, ugledao pred sobom cilj. Kamo da ide čovjek kad poželi preko noći naći nešto neprispodobivo, nešto bajkovito drukčije? Pa to je bar jasno. Što uopće radi ovdje? Pogriješio je. Tamo je trebalo otići. Ne časeći ni časa, otkazao je sobu. Tjedan i pol dana nakon dolaska na otok, nosio je brzi motorni čamac njega i njegovu prtljagu kroz jutarnju izmaglicu preko vode natrag u ratnu luku, gdje se samo iskrcao i odmah se uz drveni

mostić popeo na vlažnu palubu parobroda što se dimio, spreman da zaplovi u Veneciju.

Bijaše to neki stari talijanski brod, starinski, čađav i sumoran. Čim je stupio na nj, Aschenbacha je jedan grbavi i nečisti mornar, cerekajući se uljudno, odveo u prostoriju nalik na špilju u nutrini parobroda, osvijetljenu umjetnim svjetlom. Tu je za stolom sjedio čovjek s kozjom bradicom, nalik na ravnatelja cirkusa, s kapom naherenom na čelu i s opuškom u kutu usana, te s ležernom poslovnom grimasom na licu uzimao podatke od putnika i izdavao im karte. - U Veneciju! - ponovio je Aschenbachove riječi i umočio pero u kašaste ostatke tinte u nakrivljenoj tintarnici. - U Veneciju prvim razredom! Izvolite, gospodine! - I nadrljao mu nešto na papiru, posipao to plavim pijeskom iz kutije i stavio u zemljanu posudu, te presavio papir žućkastim i koščatim prstima i iznova nešto na njemu napisao. - Izabrali ste pravo mjesto! - naklapao je dotle. - Ah, Venecija! Predivan grad! Grad neodoljivo privlačan za naobražena čovjeka, kako zbog svoje povijesti tako i zbog svojih današnjih čari! - Glatka hitrina njegovih pokreta i pusto naklapanje kojima ih je pratio, imali su u sebi nešto opojno i odbojno, kao da se brine da se putnik ne pokoleba u svom naumu da posjeti Veneciju. Na brzinu je uzeo od njega novac i uzvratio sitniš spretno poput krupjea u kockarnici na uprljani stolnjak. - Želim vam dobru zabavu, gospodine! - reče i teatralno se nakloni. - Čast mi je poslužiti vas... Gospodo, izvolite! - vikne umah i podigne uvis ruku kao da je posao u punom jeku, iako nije više nikog bilo da zatraži kartu. Aschenbach se vrati na palubu.

Naslonivši se jednom rukom na ogradu, promatrao je dokoni svijet koji je došao ispratiti brod i švrljao po keju, i putnike na palubi. Oni iz drugog razreda sjedili su, muškarci i žene, na prednjoj palubi, na svojim sanducima i zavežljajima. U prvom razredu bila je skupina mladih ljudi, trgovačkih pomoćnika iz Pule, po svemu sudeći, koji su se, dobro raspoloženi, udružili da pođu na izlet u Italiju. Poprilično su se razmetali svojim pothvatom, brbljali, smijali se i samodopadno uživali u svojim gestama, a kolegama koji su, s torbama pod rukom, prolazili

lučkom ulicom i prijetili izletnicima štapovima, koješta podrugljivo dobacivali naginjući se preko ograde. Jedan, u svijetložutom, po posljednjoj modi sašivenom odijelu, sa crvenom kravatom i kicoški naherenim panama šeširom na glavi, ponajviše se isticao svojim kreštavim glasom i raspojasanošću. Ali čim ga je Aschenbach malo bolje pogledao, pomalo se zgrozio primijetivši da to nije mladić. Nije bilo dvojbe o tome da je star. Bio je naboran oko očiju i usta. Rumenilo njegovih obraza bijaše mutno i umjetno, smeđa kosa ispod slamnatog šešira sa šarenom vrpcom bijaše vlasulja, vrat mu bio upao i žilav, nalijepljeni brčići i bradica obojeni, žućkasti zubi što ih je smijući se obnaživao bijahu tek jeftini nadomjestak, a ruke s pečatnjacima na oba kažiprsta očito staračke. Zgražajući se u sebi, Aschenbach je promatrao njega i njegovo ponašanje s prijateljima. Zar oni ne znaju, zar ne primjećuju da je star, da nema prava nositi njihovu gizdelinsku i šarenu odjeću, da nema prava izigravati pripadnost njima? Činilo se da ga oni trpe kao da je to nešto sasvim obično i razumljivo, da postupaju s njim kao s vršnjakom, uzvraćajući mu bez gađenja nestašne udarce u rebra. Kako je to moguće? Aschenbach zakloni čelo rukom i zatvori oči, koje su mu gorjele jer je bio premalo spavao. Činilo mu se da nekako nije sve kao i obično, da počinje nekakvo otuđivanje kao u snu, da svijet oko njega postaje čudnovat, ali da bi tome možda mogao stati na kraj kad bi pokrio na neko vrijeme lice i onda ponovo pogledao oko sebe. Ipak ga je trenutno obuzimao osjećaj kao da pliva, a kad je od nerazborita straha podigao pogled, opazio je kako se teški i tamni trup broda polako otiskuje od zidane obale. Centimetar po centimetar, dok se lađa kretala čas naprijed, čas natrag, širio se sve više pojas prljave i ljeskave vode između pristaništa i parobroda. Nakon tromih manevara napokon se brod okrenuo pramcem pučini. Aschenbach ode na desnu stranu gdje mu je grbavac bio rasklopio ležaljku, a konobar u umrljanom fraku zapitao ga što želi.

Nebo je bilo sivo, vjetar vlažan. Luka i otoci ostali su za njima i uskoro se kopno izgubilo sa zamagljenog vidika. Na opranu palubu, koja nikako da se osuši, padale su pahuljice

čađe nabrekle od vlage. Već nakon sat vremena razapeli su platneni krov jer je počela kiša.

Umotan u ogrtač, s knjigom u krilu, putnik je mirovao a sati su neopazice protjecali. Kiša je prestala pa su platneni krov opet skinuli. Obzor je bio na sve strane otvoren. Pod tmurnim nebeskim svodom rasprostirala se uokrug nepregledna ploča pustog mora. Ali u praznom, neraščlanjenom prostoru nedostaje nam osjećaj za vrijeme pa smo zapravo u neizmjerivu polumraku. Neobične spodobe poput sjena, onaj stari gizdelin, pa onaj s kozjom bradicom iz nutrine broda, prolazili su s neodređenim gestama i zbrkanim riječima kao u snu kroz misli čovjeka koji je mirovao, te je tako i zaspao.

U podne su ga pozvali da siđe na ručak u blagovaonicu nalik na hodnik, na čijem su kraju bila vrata što su vodila u putničke kabine. Sjeo je na čelo dugačkog stola, na čijem su suprotnom kraju blagovali trgovački pomoćnici, pa i onaj starac među njima, što su od deset sati pili s veselim kapetanom. Ručak je bio oskudan te je na brzinu poručao. Vukla ga je želja da izađe i pogleda na nebo: možda se nad Venecijom razvedrilo?

Nije se ničem drugom ni nadao jer ga je taj grad oduvijek dočekivao u punom sjaju. Ali nebo i more ostali su tmurni i olovnosivi i na mahove je padala rosulja, pa se pomirio s tim da će vodenim putem doći u drukčiju Veneciju od one u koju je stizao kopnenim putem. Stajao je pokraj prednjeg jarbola i gledao u daljinu iščekujući da ugleda kopno. Sjetno se sjetio ushićenog pjesnika pred kojim su nekad davno kupole i zvonici njegova sna izronili iz ovih voda, i ponovio u sebi nešto od one skladne glazbe što je bila nastala od strahopoštovanja, sreće i tuge. Bez napora, ponesen već oblikovanim osjećajima u jeziku, ispitivao je svoje ozbiljno i umorno srce pitajući se ne čeka li ga možda kakav novi zanos i zaplet, ne očekuje li dokonog putnika kakva pozna sentimentalna pustolovina.

Uto zdesna izroni ravna obala i ribarske brodice oživiše more, ukaže se otok s kupalištem, ali ga parobrod ostavi s lijeve strane, klizne usporenom brzinom kroz uski kanal koji je po njemu dobio ime, i zaustavi se napokon u laguni ispred šarenih

i bijednih kuća gdje je trebalo pričekati dolazak čamca sanitetske inspekcije.

Prošao je sat vremena dok se nije pojavio. Stigli su a opet nisu stigli; iako se nikom nije žurilo, svi su bili nestrpljivi. Mladi Puljani bili su došli na palubu, zacijelo privučeni iz rodoljubnih razloga zvucima vojničke trube što su dopirali preko vode iz javnih parkova. Zagrijani vinom iz Astija, počeli su klicati bersaljerima koji su prijeko na obali vježbali. Ali bilo je odvratno gledati do čega je nagizdanog starca dovelo neumjesno druženje s mladeži. Njegova ostarjela glava nije mogla podnijeti vino kao što su ga podnijeli kršni mladići, pa se napio da ga je bilo žalosno gledati. Tupa pogleda, sa cigaretom u drhtavim prstima, klatio se i jedva se držao na nogama, bacan pijanstvom amo-tamo. Budući da bi se zacijelo pri prvom koraku srušio, nije se usuđivao maknuti s mjesta, ali je i dalje pokazivao znake jadne obijesti, hvatao svakog tko bi naišao za puce na kaputu, mucao nešto, namigivao, cerekao se, podizao uvis svoj naborani kažiprst ukrašen prstenom i glupo zadirkivao svakoga oblizujući kutove usana na gnusan, dvosmislen način. Aschenbach ga je gledao namršten i opet ga je spopao osjećaj omamljenosti, kao da svijet pokazuje laganu ali nezadrživu sklonost da se pretvori u nešto čudnovato i groteskno: osjećaj o kome trenutno, u ovim okolnostima, nije, naravno, mogao razmišljati jer je stroj opet počeo damarati i brod nastavio plovidbu kanalom San Marco, plovidbu koju je bio prekinuo tako blizu cilju.

I tako je opet ugledao ono najčudesnije pristanište na svijetu, onu blistavu kompoziciju od fantastičnih građevina koju je Republika nudila zadivljenim pogledima moreplovaca koji su joj se približavali: prozračnu divotu Palače i Most uzdisaja, stupove s lavom i svecem na obali, prekrasno izbočenu stranu bajoslovne bazilike, pogled što puca na gradska vrata i toranj sa satom. Gledajući sve to, razmišljao je kako onaj koji kopnom dolazi u Veneciju na kolodvor ima osjećaj da ulazi u palaču na stražnji ulaz, i da ne valja nikako drukčije dolaziti nego samo ovako kao on sada, brodom, samo pučinom, u ovaj najnevjerojatniji od svih gradova.

Stroj je prestao raditi i navalile su gondole, s broda su spustili pokretne stube, carinici se popeli na palubu i uzeli površno obavljati svoj posao. Iskrcavanje je moglo započeti. Aschenbach je dao na znanje da želi gondolu koja će njega i njegovu prtljagu prevesti do postaje onog brodića što prometuje između grada i otoka Lida, jer je bio nakanio odsjesti u hotelu uz samo more. Hvale tu njegovu nakanu i dovikuju onima dolje na moru, gdje se gondolijeri među sobom svađaju na svom dijalektu. On još ne može sići s broda, ne može zbog kovčega koji upravo kojekako vuku i skidaju niza stube nalik na ljestve. Stoga nekoliko minuta ne može izbjeći nasrtljivosti onog jezovitog starca kojeg pijanstvo tjera da strancu iskaže počast na rastanku. - Želimo vam ugodan boravak! - mekeće on i klanja se neznancu. -Preporučujemo se dobrohotnom sjećanju! *Au revoir, excusez i bon jour,*[2] vaša ekscelencijo! - Iz usta mu curi slina, zatvara oči i oblizuje kutove usana, a obojena mu se bradica ispod staračke usne nakostriješila. - Naši pozdravi - blebeće on dalje i prinosi ustima vrškove dvaju prstiju - pozdravi vašoj dragoj, vašoj najdražoj, vašoj naljepšoj dragoj... - Odjednom mu ispadne gornje umjetno zubalo iz čeljusti na donju usnu. Achenbach mu je napokon uspio umaknuti. - Vašoj dragoj, vašoj finoj dragoj -čuo je gdje mu onaj za leđima tepa dodvorljivim, potmulim i prigušenim glasom dok silazi niza stube pridržavajući se za ogradu od užeta.

Koga ne bi načas podišli srsi, potajna bojazan i strepnja kad prvi put ili nakon dugog vremena stupi u venecijansku gondolu? To neobično plovilo što je iz vremena pučkih balada posve neizmijenjeno došlo do naših dana tako osebujne crne boje kakvu od svih stvari imaju još samo lijesovi - podsjeća nas na bešumne pustolovine kad se čuje samo pljuskanje vode, a još nas više podsjeća na smrt, na odar i sumorni pogreb i posljednje, nijemo putovanje. A jeste li primijetili da je sjedalo na takvoj barci, onaj naslonjač presvučen lakiranom mutnom tkaninom crnom poput lijesa, najmekše, najraskošnije i najzamamnije sjedalo na svijetu? Aschenbach je to zapazio kad je sjeo do gondolijerovih nogu, nasuprot svojoj prtljazi što je, uredno složena, ležala na kljunu. Veslači su se još svađali,

grubo, nerazumljivo, s prijetećim gestama. Ali činilo se da njihove glasove nježno upija posebna tišina u tom gradu na vodi, da postaju bestjelesni i da se rasipaju po valovlju. Ovdje u luci bilo je toplo. Zapahnut dahom vjetra *široko*, zavaljen na jastuk ponad podatnog elementa, putnik sklopi oči uživajući u slatkoj bezbrižnosti na koju nije bio navikao. Vožnja neće dugo potrajati, pomisli; da bar nikad ne prestane! Polagano se njišući, osjećao je kako izmiče metežu i zbrci glasova.

Kako je samo bivalo sve tiše i tiše oko njega! Ni glasa nije bilo čuti, samo pljuskanje vesala, potmulo udaranje valova o kljun barke, što se dizao iz vode, okomit, crn i oboružan na vrhu nečim nalik na helebardu. I čulo se još nešto, govor, mrmorenje - šapat gondolijera koji sam sa sobom razgovara, na mahove i kroza zube, a glasove iz njega izvlači rad njegovih ruku. Aschenbach uzgleda i pomalo začuđeno zapazi da se laguna oko njega sve više širi i da plove prema pučini. Bilo je očito da se ne smije previše odmarati, da mora pripaziti kako se izvršava njegova volja.

- Do stanice vaporeta! - reče i okrene se napola gondolijeru. Mrmorenje je umuknulo. Nije bilo odgovora.

- Do stanice vaporeta! - ponovi i potpuno se okrene te digne pogled na gondolijera, koji se, stojeći iza njega na povišenu mjestu, isprriječio između njega i blijedog neba. Bijaše to čovjek neprijazne, čak i brutalne fizionomije, odjeven po mornarsku u plavo, opasan žutom trakom, s bezobličnim, već otrcanim, smiono naherenim slamnatim šeširom na glavi. Na njegovu licu, kovrčavim plavim brkovima ispod kratka prćasta nosa, nije bilo ničega talijanskog. Iako je bio prilično nježne građe tako da se ne bi reklo da mu baš odgovara ovaj posao, vrlo je energično veslao naginjući se svim svojim tijelom na veslo. Nekoliko je puta od napora razvukao usne i obnažio bijele zube. Nabravši crvenkaste obrve, zagledao se nekud iznad gosta i odgovorio mu odlučnim, gotovo osornim glasom:

- Vi idete na Lido.

Aschenbach mu odvati:

- Svakako. Ali ja sam uzeo gondolu samo da se prevezem do Trga San Marco. Dalje ću vaporetom.

- Ne možete vaporetom, gospodine.
- A zašto ne bih mogao?
- Zato što ne možete na vaporeto s prtljagom.

Aschenbach se prisjeti da je to istina. Ušutio je. Ali osorno, naduto držanje tog čovjeka prema strancu bilo je nepodnošljivo i prilično neuobičajeno u ovoj zemlji. Stoga reče:

- To je moja stvar. Možda ću pohraniti prtljagu. Okrenite natrag.

Zavladao je muk. Veslo je bućkalo, voda je potmulo udarala o pramac. I opet začuje govorenje i mrmorenje: gondolijer je mrmljao nešto kroza zube.

Što da radi? Sam na valovima s ovim neobično nepokornim, nevjerojatno odlučnim čovjekom, putnik nije znao kako da provede svoju volju. A baš bi se mogao lijepo odmarati da nije ovako ogorčen! Zar nije poželio da vožnja dugo potraje, da joj ne bude kraja? Najpametnije će biti da pusti neka stvari idu svojim tokom. Uostalom, ovdje mu je nadasve ugodno. Čini mu se da nekakva tromost struji iz sjedala, iz ovog niskog naslonjača presvučenog crnom tkaninom, dok se on blago njiše od zaveslaja svojeglavoga gondolijera iza svojih leđa. Načas mu prođe glavom pomisao da je pao u ruke kriminalcu, ali nije uspio usredočiti misli na djelatnu obranu. Više ga je smetala mogućnost da je taj čovjek sve ovo smislio samo da izvuče od njega što više novca. Neka vrsta osjećaja dužnosti ili ponosa, tako reći sjećanje da treba nešto poduzeti, natjera ga da se iznova trgne. Priupita gondolijera:

- Koliko tražite za ovo?

Gondolijer mu odgovori gledajući nekud iznad njega:

- Platit ćete već.

Bilo je jasno što treba odgovoriti pa Aschenbach mehanički reče:

- Neću ja vama ništa platiti, ama baš ništa, kad me vozite kamo ne želim.
- Vi želite na Lido.
- Ali ne s vama.
- Ja vas dobro vozim.

To je istina, pomisli Aschenbach i opusti se. To je istina da

me dobro voziš. Čak i ako ti je samo do mog novca, i ako me s leđa udarcem vesla otpraviš u Hadovo carstvo, svejedno me dobro voziš.

Ipak, nije se dogodilo ništa slično. Čak su i društvo dobili, čamac pun muzikalnih pirata, muškaraca i žena, koji su pjevali uz gitaru i mandolinu ploveći nametljivo uz samu njihovu gondolu i ispunjavajući tišinu nad vodom svojom koristoljubivom pjesmom za turiste. Aschenbach im baci nešto novca u šešir ispružen prema njemu. Tad su umuknuli i odveslali dalje. Sve je jasnije opet čuo kako gondolijer na mahove isprekidano šapuće razgovarajući sa samim sobom. Tako su napokon stigli na odredište njihani valovima vaporeta koji je odlazio u grad. Dva policajca, s rukama na leđima, okrenuti laguni, hodali su gore-dolje po obali. Aschenbach se iskrca na drveni most uz pomoć starca koji je sa svojom kukom spreman na svakom pristaništu u Veneciji da pomogne putnicima. Kako nije imao sitniša, Aschenbach ode u hotel preko puta pristaništa da promijeni novac i plati gondolijeru koliko bude smatrao za shodno. Pošto su ga u predvorju hotela uslužili, vratio se i zatekao svoju prtljagu na keju natovarenu na kolica, a od gondole i gondolijera ni traga.

- Utekao je - reče mu starac s kukom. - Loš je to čovjek, milostivi gospodine, nema dozvole. To vam je jedini gondolijer koji nema dozvole. Drugi su već bili telefonirali ovamo. Opazio je da ga ovdje čekaju. I zato je utekao.

Aschenbach slegne ramenima.

- Gospodin se zabadava dovezao - reče starac i pruži mu šešir. Aschenbach ubaci u nj nekoliko novčića. Zapovjedi neka mu prtljagu odvezu u Hotel des Bains i pođe za kolicima alejom, onom alejom s procvjetanim bijelim cvijećem što vodi poprijeko preko otoka do plaža, obrubljena s obje strane krčmama, barovima i pansionima.

Ušao je u prostrani hotel odostraga, preko vrtne terase, i zaputio se kroz veliku dvoranu i predvorje u ured. Budući da je bio rezervirao sobu, primljen je spremno i uslužno. Ravnatelj, onizak, tih i uljudan čovjek što se umiljato smješkao, sa crnim brčićima i u redengotu francuskog kroja, otpratio ga je do lifta i

odvezao se s njim do drugog kata, te mu pokazao sobu, udobnu, s pokućstvom od trešnjeva drva, ukrašenu cvijećem što je jako mirisalo. Visoki prozori gledali su na pučinu. Pošto se ravnatelj povukao, prišao je prozoru. Dok su iza njega unosili prtljagu i smještali je, gledao je kroz prozor popodnevnu pustu plažu i more koje nije bilo obasjano suncem. Plima je slala niske, duge valove na obalu, mirno i ravnomjerno,

Zapažanja i susreti šutljiva samotnika rasplinutiji su i prodorniji u isti mah od zapažanja i susreta društvena čovjeka, misli su mu tromije, neobičnije i uvijek s primjesom tuge. Slike i opažaji koji se mogu lako otpisati pogledom, smiješkom, razmjenom misli, zaokupljaju takva čovjeka preko svake mjere, produbljuju se u šutnji, sve mu to postaje značajno, postaje doživljaj, pustolovina, čuvstvo. U samoći sazrijeva ono što je originalno, smiono i začudno lijepo, pjesma. Ali u samoći sazrijeva i nešto suprotno tome, nešto nerazmjerno, apsurdno i nedopušteno. - Tako i sad putnikovoj duši nisu davali mira doživljaji s puta, onaj gnusni stari kicoš sa svojim blebetanjem o nekakvoj dragoj, ilegalni gondolijer koji je ostao bez zarade. Ti su doživljaji, iako razumu nisu zadavali poteškoća niti ga nagonili na razmišljanje, bili ipak, kako mu se činilo, krajnje čudne naravi, i uznemirivali su ga upravo tim proturječjem. Dotle je pozdravljao more očima i radovao se što mu je Venecija tako dostupna i blizu. Naposljetku se okrenuo i umio, priopćio sobarici svoje želje kako bi upotpunio svoju udobnost, i zamolio Švicarca u zelenoj livreji koji je rukovao liftom da ga odveze u prizemlje.

Popio je čaj na terasi okrenutoj moru, a onda je sišao niza stube i prevalio dobar komad puta obalnim šetalištem prema hotelu Excelsior. Kad se vratio, učinilo mu se da je već vrijeme za večeru. Odijevao se polako i savjesno, na svoj način, jer je bio navikao raditi i kad se odijeva, ali je svejedno došao malo prerano u predvorje, u kojem je zatekao okupljen dobar dio gostiju koji su zajednički čekali večeru, iako se nisu među sobom poznavali pa su jedni prema drugima hinili ravnodušnost. Uzeo je sa stola novine, sjeo u kožnat naslonjač i počeo promatrati društvo, koje se na ugodan način razlikovalo

od društva u hotelu u kojem je prethodno boravio.

Pred njim se otvorio širok vidik koji je snošljivo obuhvaćao mnogo toga. Prigušeno su se miješali glasovi svjetskih jezika. Večernje odijelo, koje u cijelom svijetu vrijedi kao odora uglađenosti, pridavalo je izvana pristojno jedinstvo različitim ljudskim primjercima. Bijaše tu suhonjavo i dugo lice Amerikanca, pa neka velika ruska obitelj, pa engleske dame, pa njemačka djeca s francuskim guvernantama. Ipak, činilo se da prevladava slavenski element. U neposrednoj je blizini čuo kako neki ljudi govore poljski.

Bijaše to skupina napola i jedva odraslih pod paskom odgojiteljice ili družbenice, okupljena oko pletenog stolića: tri djevojčice od svojih petnaest do sedamnaest godina, kako se činilo, i dugokos dječak kojem je moglo biti četrnaest. Aschenbach u čudu zapazi da je dječak savršeno lijep. Njegovo lice, blijedo i ljupko suzdržljivo, okruženo uvojcima boje meda, s pravilnim nosom i dražesnim ustima, s izrazom mile i božanske ozbiljnosti, podsjećalo ga je na grčke kipove iz najplemenitijeg razdoblja. Unatoč najčistijem savršenstvu forme, posjedovalo je takvu jedinstvenu osobnu draž da je promatrač pomislio kako takvo sretno ostvarenje nije nikad vidio ni u prirodi ni u likovnim umjetnostima. Ono što je zatim upadalo u oči bijaše očigledan osnovni kontrast s odgojnog stanovišta između načina na koji su dječak i njegove sestre odjeveni i na koji se s njima općenito postupa. Odjeća triju djevojčica, od kojih se najstarija mogla već smatrati odraslom, bila je stroga i čedna preko svake mjere. Sve su nosile gotovo jednake samostanske haljine boje škriljevca, polu-dugačke, bez ukrasa i navlaš loše skrojene, s bijelim uspravnim ovratnicima kao jedinom svijetlom točkom, haljine koje su prigušivale i sputavale svaku ljepotu stasa. Glatka kosa, čvrsto pripijena uz glavu, pridavala je njihovim licima prazninu i bezizražajnost kao u koludrica. Bilo je očito da o svemu tomu odlučuje majka kojoj nije bilo ni na kraj pameti da na dječaka primijeni pedagošku strogost koja joj se činila primjerena djevojčicama. Bilo je jasno da u njegovu životu prevladavaju mekoća i nježnost. Nitko se nije usuđivao prinijeti škare njegovoj lijepoj

kosi. Kao u *Dječaka koji vadi trn* padali su mu uvojci na čelo, preko ušiju i još niže niz vrat. Englesko mornarsko odijelo s nabuhlim rukavima koji su se pri dnu sužavali i čvrsto obavijali tanke zglobove još dječjih, uskih ruku, ukrašeno vrpcama, mašnama i vezovima, razotkrivalo je nešto bogato i razmaženo na tom nježnom liku. Dječak je sjedio okrenut poluprofilom promatraču, jednu je nogu u crnoj lakiranoj cipeli ispružio pred drugu, oslonjen laktom na priručje pletene stolice, obraz je priljubio uz stisnutu šaku, a držanje mu je, nemarno i dostojanstveno, bilo lišeno gotovo svake podređene ukočenosti na koju su mu kanda sestre bile naviknute. Da ga što ne boli? Jer, put mu je bila bijela kao bjelokost odudarajući od tamne zlaćanosti uvojaka što su je okruživali. Ili da to naprosto nije razmažen mezimac nošen na krilima pristrane i hirovite ljubavi? Aschenbach je bio sklon tom mišljenju. Gotovo je svakoj umjetničkoj naravi prirođena bujna i izdajnička sklonost da se pokloni nepravdi koja stvara ljepotu, i da iskazuje naklonost i poštovanje aristokratskom preferiranju pojedinca. Konobar je prolazio dvoranom i obavještavao goste na engleskom da je večera spremna. Malo-pomalo je društvo odlazilo kroz staklena vrata u blagovaonicu. Za njima su prolazili još zakašnjeli gosti što su pristizali iz vestibila i od liftova. U blagovaonici su počeli posluživati večeru, ali su mladi Poljaci još ostali sjediti oko pletenog stolića, a s njima je čekao i Aschenbach, udobno zavaljen u dubok naslonjač, uživajući uostalom u ljepoti pred sobom.

Napokon je guvernanta, oniska i debela poludama crvena u licu, dala svima znak neka ustanu. Uzvijenih obrva, odmaknula je svoju stolicu i naklonila se kad je u dvoranu ušla visoka gospođa u sivobijeloj kombinaciji, bogato okićena biserjem. Držanje je te gospođe bilo hladno i odmjereno, frizura ovlaš napudrane kose i kroj haljine odavali su dojam one jednostavnosti koja uvijek određuje ukus ondje gdje se smatra da je pobožnost sastavni dio otmjenosti. Mogla je biti i žena nekog visokog njemačkog činovnika. Jedino što je na njenoj pojavi pobuđivalo dojam fantastičnog luksuza bijaše nakit, koji je doista bio gotovo neprocjenjive vrijednosti, i naušnice koje su

se sastojale od trostruke, vrlo duge niske bisera krupnih poput trešnje što su se nježno prelijevali.

Djevojčice i dječak brže-bolje ustanu. Naklone se i poljube ruku majci koja je, sa suzdržanim smiješkom na odnjegovanom ali pomalo umornom i šiljastom licu, pogledala iznad njihovih glava obraćajući se odgojiteljici s nekoliko riječi na francuskome. Zatim se zaputila do staklenih vrata. Djeca su pošla za njom: djevojčice redom prema godinama, iza njih guvernanta, a na začelju dječak. On se, tko zna zašto, osvrne za sobom prije nego što će prekoračiti prag, a kako u dvorani nije više bilo nikog drugog, ukrste mu se osebujne, sutonski sive oči s očima Aschenbachovim, koji je, s novinama u krilu, sav zanesen promatranjem, gledao za njima.

Ono što je vidio nije ni po čemu bilo nešto neobično. Djeca nisu bila pošla na večeru prije majke, čekala su je, smjerno pozdravila i pri ulasku u blagovaonicu držala se uobičajenih propisa. Ipak su sve to obavili na tako izrazit način, s tako strogo naglašenom stegom, osjećajem dužnosti i samopoštovanja, da je Aschebach bio silno ganut. Skanjivao se još nekoliko trenutaka, a onda je i on ušao u blagovaonicu, gdje ga je konobar odveo do njegova stolića, koji je, kao što je, na svoju trenutačnu žalost, ubrzo ustanovio, bio vrlo daleko od stola poljske obitelji.

Onako umoran a ipak razigrana duha, bio je za dugom i dosadnom večerom zaokupljen apstraktnim, pa čak i transcedentnim stvarima. Razmišljao je o tajanstvenoj vezi u koju mora stupiti nešto zakonomjerno s individualnim da bi nastala ljudska ljepota, a odatle je prešao na opće probleme forme i umjetnosti, te na kraju zaključio da njegove misli i spoznaje nalikuju na naoko sretna nadahnuća u snu, koja nam se poslije, na javi, čine potpuno plitkima i bezvrijednima. Nakon večere se zadržao neko vrijeme u perivoju ispunjenom večernjim mirisima, pušeći, sjedeći i šetajući, a onda se rano povukao na počinak. Noć je proveo u neprekidno duboku snu prošaranom ipak kojekakvim snoviđenjima.

Ni sutradan se vrijeme nije popravilo. Puhao je vjetar s kopna. Ispod blijedog i oblačnog neba počivalo je more, tromo i

mirno, nekako čak i smežurano, obzor je bio dozlaboga blizu, a od obale se toliko odmaknuo da je otkrio više redova dugačkih pješčanih dina. Kad Aschenbach otvori prozor, učini mu se da je osjetio truo zadah lagune.

Obuze ga neraspoloženje. Već tada pomisli na odlazak. Jednom, prije više godina, ovdje ga je nakon vedrih proljetnih tjedana zateklo isto ovakvo vrijeme i toliko mu naškodilo zdravlju da je morao napustiti Veneciju kao bjegunac. Ne vraća li se opet ona ista grozničava nevoljkost, pritisak u sljepoočnicama, težina u vjeđama? Ipak, bilo bi nesnosno još jednom promijeniti boravište; ali ako se vjetar ne okrene, neće moći ovdje ostati. Za svaki slučaj, nije povadio sve stvari iz kovčega. U devet sati je doručkovao u doručkovaonici između dvorane i restorana.

U toj je prostoriji vladala svečana tišina kakva dolikuje velikim hotelima. Posluga se sasvim nečujno kretala. Čulo se samo zveckanje čajnog posuđa i gdjekoja polušaptom izrečena riječ. U jednom kutu, ukoso od ulaza i dva stola dalje od njega, opazio je Aschenbach poljske djevojčice s njihovom odgojiteljicom. Sjedile su uspravne, pepeljastoplava kosa bijaše im iznova glatko začešljana, a oči crvene. U krutim haljinama od plavog lanenog platna, dodavale su jedna drugoj staklenku s pekmezom. Bile su već pri kraju doručka. Dječaka nije bilo.

Aschenbach se osmjehne. Vidi ti malog Feačanina! - pomisli. Sve bih rekao da ti uživaš povlasticu da spavaš koliko te volja. Odjednom se razvedri i u sebi izusti stih:

"Često mijenjahu ruho i tople kupke odmarajuć se."

Doručkujući bez žurbe, ugledao je portira, koji je ušao u doručkovaonicu držeći u ruci kapu s rojtama i donio mu poštu naknadno poslanu za njim. Pušeći cigaretu, Aschenbach otvori nekoliko pisama. Tako se slučilo da je još vidio kako dolazi pospanac kojeg ondje prijeko čekaju.

Ušao je na staklena vrata i zaputio se usred tišine ukoso kroz prostoriju do stola za kojim su mu sjedile sestre. Hod mu je bio, što se tiče držanja trupa, pregibanja koljena i stupanja stopala u bijelim cipelama, izvanredno dražestan, vrlo lagan, nježan i ponosit u isti mah, i još k tome uljepšan djetinjom

sramežljivošću s kojom je usput dva puta okrenuo glavu prema prostoriji, podigao pogled i oborio ga. Nasmiješen, sjeo je na svoje mjesto i poluglasno rekao nešto na svom mekom i žitkom jeziku. Posebice sad kad je promatraču bio okrenut profilom, ovaj se iznova začudi, pa čak i uplaši od uistinu božanstvene ljepote tog ljudskog bića. Dječak je danas imao na sebi lagano odijelo od tkanine s plavim i bijelim prugama, s vrpcom od crvene svile na prsima uokvirenom jednostavnim, bijelim uspravnim ovratnikom. Ali na tom ovratniku, koji baš i nije najbolje pristajao tom odijelu, počivala je glava nalik na cvijet s neprispodobivom ljupkošću - glava Erosa sa žućkastom caklinom parskog mramora, tankih i ozbiljnih obrva, sljepoočnica i ušiju obraslih tamnom i mekom kovrčavom kosom što je pod pravim kutom padala na njih.

Dobro, dobro! pomislio je Aschenbach s onim hladnim profesionalnim odobravanjem kojim umjetnici gdjekad zaodijevaju svoj ushit i zanos pred remek-djelom. I doda u sebi: "Zaista, da me ne čekaju more i plaža, ostao bih ovdje dok god si i ti ovdje!" Ali ovako je ustao i pošao pod budnim okom posluge, sišao niz veliku terasu i produžio ravno drvenim mostom do ograđene plaže za hotelske goste. Bosonogi starac u platnenim hlačama, mornarskoj bluzi i slamnatom šeširu nadzirao je kupalište i odveo ga do njegove rezervirane kućice, izvukao iz nje stol i stolicu i postavio ih na drvenu platformu pokrivenu pijeskom.

Aschenbach je odvukao ležaljku dalje prema moru, na voštano žuti pijesak, i udobno se zavalio na nju.

Slika plaže, taj prizor kulture što bezbrižno uživa na rubu elementa, zabavljala ga je i radovala kao i uvijek. Sivo i plitko more bilo je već oživjelo od djece što su gacala po njemu, plivača i onih šarenih prilika što leže na sprudovima s rukama podvijenim pod glavama. Drugi su veslali u malim čamcima bez kobilica, obojenim crvenom i plavom bojom, i prevrtali se smijući se na sav glas. Pred dugačkim nizom platnenih kabina, na čijim su platformama ljudi sjedili kao na malim verandama, bilo je žive igre ali i tromog, opuštenog mirovanja, posjeta i brbljanja, brižljive jutarnje elegancije i golotinje što kočoperno i

udobno uživa u slobodnim običajima ovoga mjesta. Sprijeda su po vlažnom i tvrdom pijesku šetali amo-tamo pojedinci u bijelim kupaćim ogrtačima i širokim košuljama nalik na kaftane. Zdesna se dizao višeslojni pješčani dvorac što su ga bila podigla djeca i okitila zastavicama svih mogućih zemalja. Prodavači školjaka, kolača i voća rasprostirali su klečeći svoju robu. Slijeva, pred jednom od kućica koje su stajale poprijeko prema ostalima na samom kraju plaže, utaborila se jedna ruska obitelj: bradati i zubati muškarci, mlohave i trome žene, baltička usidjelica koja je sjedila za štafelajem i slikala more uzvikujući s vremena na vrijeme od očaja, dvoje dobroćudne i ružne djece, stara sluškinja s rupcem na glavi koja se ponašala umiljato i poslušno poput robinje. Zahvalno su uživali u svemu oko sebe, neumorno izvikivali imena svoje neposlušne djece što su se naganjala oko njih, dugo se šalili uz pomoć nešto malo talijanskih riječi s veselim starcem od kojeg su kupovali slatkiše, ljubili se u obraze na hajući ni najmanje da li tko promatra tu njihovu zajednicu.

Ostat ću dakle, pomisli Aschenbach. Gdje bi mi bilo bolje? I ruku skrštenih u krilu, bludio je pogledom po dalekom moru, pogled mu je klizio, rasplinjavao se i gubio u jednoličnoj izmaglici pustog prostranstva. Volio je more iz dubokih razloga: iz žudnje za odmorom umjetnika koji naporno radi, koji se želi skloniti pred zahtjevnom raznolikošću pojava u okrilje nečega jednostavnog i golemog, iz zabranjene, njegovoj zadaći suprotstavljene i upravo zato zavodljive sklonosti nečemu neartikuliranom, neizmjernom, vječnom ništaviliu. Otpočivati u savršenosti želja je onoga koji se trudi da stvori nešto posebno, a zar i ništavilo nije oblik savršenosti? Ali dok je on tako snatrio o dubokoumnim stvarima, iznenada je vodoravnu crtu morske obale presjekla jedna ljudska spodoba, a kad je vratio pogled iz beskrajnog prostranstva i sabrao se, pokraj njega je, dolazeći slijeva, prolazio po pijesku onaj lijepi dječak. Bio je bos, spreman gaziti plićakom, vitke noge bile mu gole do iznad koljena, hodao je polako ali tako lagano i ponosito kao da je vičan kretati se bosonog, i gledao prema poprijeko postavljenim kućicama. Ali, čim je spazio onu rusku obitelj što se ondje u

zahvalnoj slozi bavila svojim poslovima, lice mu se smrkne od srditog prezira. Čelo mu se namrštilo, usne naškubile i ogorčeno razvukle na jednu stranu, a obrve se tako grdno nabrale da su mu oči kanda upale od tog pritiska govoreći mračnim jezikom mržnje. Zagledavši se u zemlju, još se jednom prijeteći osvrne, a onda prezirno i snažno trgne ramenom, okrene se i ostavi neprijatelje za sobom.

Neka vrsta tankoćutnosti ili prestrašenosti, nešto poput poštovanja i stida, nagne Aschenbacha da se okrene na drugu stranu kao da ništa nije vidio; jer ozbiljnom i slučajnom promatraču te strastvene scene nije se mililo iskoristiti svoje zapažanje, čak ni pred samim sobom. Ali bio je razvedren i potresen u isti mah, što će reći: sretan. Taj djetinji fanatizam uperen protiv posve dobroćudna djelića života - pridavao je ljudsku dimenziju nečemu božanski neizrecivom, zbog čega se činilo da je dragocjeno remek-djelo prirode, koje mu je do tada pružalo samo nasladu očima, vrijedno dubljeg suosjećanja. Taj je fanatizam podario liku tog mlaca, značajnom po samoj svojoj ljepoti, omotač koji je dopuštao da se shvati ozbiljnije nego što zavređuju njegove godine.

Još uvijek okrenut na drugu stranu, Aschenbach je osluškivao dječakov glas, njegov visok, prilično slabašan glas kojim je već izdaleka dovikivao drugovima u igri zabavljenim gradnjom dvorca od pijeska najavljujući im svoj dolazak. Odazivali su mu se izvikujući višeput njegovo ime ili možda samo nadimak, a Aschenbach je pomalo radoznalo slušao ali nije uspijevao ništa jasnije razabrati do dva melodična sloga, nešto kao "Ađio", ili još češće "Ađu", sa završnim glasom *u* otegnutim u dozivanju. Uživao je u tom zvuku i osjećao da pristaje tom objektu, ponovio ga u sebi i zadovoljno se opet vratio svojim pismima i spisima.

Držeći malu putnu mapu za pisanje na koljenima, uzeo je naliv-perom odgovarati na pisma. Ali nakon četvrt sata pomisli da je šteta propustiti ovakvu prigodu, najvredniju uživanja za koju je znao, radi sasvim ravnodušna posla. Gurne u stranu pribor za pisanje i vrati se moru, te uskoro, privučen mladenačkim glasovima oko dvorca od pijeska, udobno nasloni

glavu na naslon ležaljke i pogleda nadesno da vidi što to radi i izvodi prekrasni Ađio.

Pronašao ga je već prvim pogledom; nije mogao previdjeti crvenu vrpcu na njegovim prsima. S ostalima je upravo postavljao staru debelu dasku kao most preko vlažnog rova oko dvorca, određujući povicima i pokretima glave kako treba izvesti taj pothvat. S njim je bilo desetak drugova, dječaka i djevojčica, njegovih godina i nešto mlađih, koji su čavrljali svako svojim jezikom, poljskim, francuskim, pa i nekim balkanskim jezicima. Ali najčešće se čulo njegovo ime. Očito je bilo da ga traže i snube i da mu se dive. Napose je jedan od njih, Poljak kao i on, snažan dječak koga su zvali otprilike "Jašu", crne, napo-mađene kose, u platnenu odijelu s pojasom, izgledao da mu je najbliži vazal i prijatelj. Kad su završili posao oko dvorca, njih su dvojica pošli zajedno zagrljeni obalom, a onaj koga su zvali "Jašu" poljubio je ljepotana.

Aschenbach je bio u napasti da mu priprijeti prstom. "A ti, Kritobulose," pomisli smješkajući se, "otputuj na godinu dana! Jer najmanje ti toliko vremena treba da ozdraviš." Zatim je pojeo krupne, zrele jagode što ih je bio kupio od nekog prodavača. Postalo je vruće iako se sunce nije još bilo uspjelo probiti kroz slojeve oblaka. Dok su osjetila uživala u silnom i opojnom govoru morske tišine, duh je obuzimala tromost. Tom ozbiljnom čovjeku činilo se da je potpuno prikladna zadaća koja ga je svega zaokupila da pogađa, istražuje kako zapravo glasi ime što zvuči otprilike kao "Ađio". Uz pomoć nekih poljskih uspomena, ustanovio je da je to ime zacijelo "Tadzio", skraćeno od "Tadeusz", koje u vokativu glasi "Tadziu".

Tadzio se kupao. Aschenbach, koji ga je bio izgubio iz vida, spazio mu je daleko u moru glavu i ruku kojom zamahuje, jer je more očito bilo nadaleko plitko. Ipak, činilo se da su se već zabrinuli za njega, žene su mu nešto dovikivale od kućica, ponovo se razlijegalo to ime koje je ovdje na plaži bilo tako reći lozinka, s onim njegovim mekim suglasnicima i otegnutim *u* na kraju, nešto u isti mah slatko i divlje: "Tadziu! Tadziu!" Dječak se vratio i potrčao zabačene glave kroz vodu što mu se pjenila oko nogu. Gledati taj živi lik, ljubak i opor u svojoj ranoj

muškosti, mokrih uvojaka i lijep poput nježna boga, kako izlazi iz dubina neba i mora, kako izranja iz elementa i izmiče mu: taj je prizor izazivao mitske predodžbe, bio kao neka pjesnička objava iz iskonskih vremena, objava porijekla forme i rođenja bogova. Aschenbach je slušao sklopljenih očiju tu pjesmu što izvire iz njega, i ponovo pomislio kako je dobro ovdje i kako će ovdje ostati.

Poslije je Tadzio, odmarajući se od kupanja na pijesku, zaogrnut bijelim kupaćim ogrtačem što ga je bio podvukao ispod desnog pazuha, ležao s glavom na goloj desnoj ruci. Čak i kad ga nije gledao nego čitao gdjekoju stranicu svoje knjige, Aschenbach nije ni na trenutak zaboravljao da dječak ondje leži i da treba samo malko okrenuti glavu nadesno pa da ugleda nešto vrijedno svakog divljenja. Gotovo mu se činilo da sjedi tu radi toga da čuva dječaka što se odmara - zaokupljen svojim poslovima, ipak neprestano bdi nad onim plemenitim ljudskim stvorom na desnoj strani, nedaleko od sebe. I srce mu ispuni i gane nekakva očinska naklonost, nježna skrb onoga koji se žrtvuje da stvori u duhu ljepotu za onoga koji je ljepota sama.

Po podne je otišao s plaže, vratio se u hotel i odvezao liftom do svoje sobe. Tu je dulje vrijeme proveo pred zrcalom promatrajući svoju sijedu kosu i umorno lice oštrih crta. U tom je trenutku mislio na svoju slavu i na to kako ga mnogi na ulici promatraju i gledaju u strahopoštovanju zbog njegovih vješto odabranih i ljupko okrunjenih riječi - prizvao je u sjećanje sve vanjske uspjehe svoga talenta kojih se uopće mogao prisjetiti, spomenuo se čak i stečene plemićke titule. Zatim je sišao u restoran na ručak i ručao za svojim stolićem. Kad je nakon toga ušao u dizalo, nagrnula je za njim u viseći sobičak mladež što se također vraćala s ručka, među njima i Tadzio. Stajao je sasvim blizu Aschenbacha, prvi put toliko blizu da ga ovaj više nije gledao i prepoznavao kao sliku u daljini, nego ga je vidio do u tančine kao ljudsko biće. Dječaku se netko obratio, a još dok mu je odgovarao s neopisivo ljupkim osmijehom na licu, izašao je na prvom katu natraške, oborenih očiju. Lijepi su ljudi sramežljivi, pomisli Aschenbach i uze intenzivno razmišljati o tome zašto je tome tako. Ipak je zamijetio da Tadziovi zubi nisu

osobito privlačni: da su ponešto okrhnuti i blijedi, da ne blistaju od zdravlja i da su pomalo krhki i prozirni, kao što su gdjekad u slabokrvnih ljudi. Vrlo je nježan, boležljiv, pomisli Aschenbach. Vjerojatno neće doživjeti starost. Nije se potrudio izvesti načistac osjećanje zadovoljstva i olakšanja što ga je obuzelo pri toj pomisli.

Ostao je dva sata u svojoj sobi, a po podne se vaporetom odvezao u Veneciju preko lagune što je zaudarala po truleži. Iskrcao se kod San Marca, popio čaj na trgu i zatim pošao u šetnju po ulicama kao što se bio navikao već činiti. Ali upravo mu je ta šetnja iz temelja promijenila raspoloženje i nakane.

U uličicama je bilo neugodno sparno; zrak je bio toliko težak da su mirisi što su nadirali iz stanova, dućana i kuhinja, zadah ulja i oblaci parfema, bujali i lebdjeli u zraku te nikako da se raziđu. Dim je cigarete ostajao na mjestu i sasvim se polako gubio. Gužva u tijesnim uličicama nije zabavljala šetača nego ga jedila. Što je dulje hodao, to ga je više mučilo ono odvratno stanje koje izaziva kadikad morski zrak udružen s vjetrom *široko*, što u isti mah uzbuđuje i umara čovjeka. Oblio ga je neugodan znoj. Oči mu otkazivale poslušnost, u prsima je osjećao tjeskobu, bio je grozničav, krv mu damarala u glavi. Pobjegao je preko mostova iz te gužve trgovačkih uličica u sirotinjsku četvrt. Tu mu nisu davali mira prosjaci, a kužna isparenja iz kanala otežavala mu disanje. Na jednom je mirnom trgu, na jednom od onih zaboravljenih i začaranih mjesta u unutrašnjosti Venecije, otpočinuo na rubu fontane, obrisao znoj sa čela i pojmio da mora otputovati.

Po drugi put, ovaj put definitivno, pokazalo se da ovaj grad pri ovakvu vremenu krajnje štetno djeluje na njegovo zdravlje. Činilo mu se da bi bilo nerazumno pošto-poto ostati, a bilo je sasvim neizvjesno kad će se promijeniti vjetar. Valjalo se brzo odlučiti. Ipak, ne može se odmah vratiti kući. Ni njegovo ljetno ni zimsko boravište nije spremno da ga primi. Ali nema samo Venecija more i plažu, ima ih i na drugim mjestima, bez pogubnog dodatka lagune i njena vonja što izaziva groznicu. Sjetio se jednog manjeg ljetovališta nedaleko od Trsta koje su mu hvalili. Zašto ne bi otišao onamo? I to smjesta, da mu se

isplati još jednom mijenjati boravište. Pomislio je da se odlučio, pa je ustao. Na prvom pristaništu sjeo je u gondolu i povezao se do San Marca kroz sumorni labirint kanala, ispod kićenih mramornih balkona kojima na uglovima stoje isklesani lavovi, oko sluzavih uglova kuća i pokraj žalosnih pročelja palača kojima se trgovački natpisi zrcale u namreškanoj vodi punoj otpadaka. Nije bilo lako stići do San Marca jer je gondolijer, u dosluhu s radionicama čipaka i puhačima stakla, pokušavao nagovoriti ga da još nešto usput razgleda i kupi. Kad god bi ga počeo obuzimati čar bizarne vožnje kroz Veneciju, javio bi se lupeški i trgovački duh propale kraljice mora i neugodno ga otrijeznio.

Vrativši se u hotel, obavijestio je još prije večere upravu hotela da zbog nepredviđenih okolnosti mora već sutradan ujutro otputovati. Izrazili su mu žaljenje i ispostavili račun. Povečerao je i proveo mlaku večer čitajući časopis na stolici za ljuljanje na stražnjoj terasi. Prije nego što će leći, pripremio je prtljagu za put.

Nije baš najbolje spavao jer je bio uznemiren skorašnjim putovanjem. Kad je ujutro otvorio prozor, bilo je oblačno kao i jučer, ali je zrak bio nekako svježiji i… već se počeo pomalo kajati. Da se ipak nije prenaglio i pogriješio u svom trenutnom i neuračunljivom raspoloženju? Da je bar malo promislio, da nije onako brzopleto klonuo duhom, da se pokušao još prilagoditi venecijanskom zraku i pričekao da se popravi vrijeme, sad bi pred njim bilo, umjesto ove žurbe i strke, prijepodne na plaži kao i jučerašnje prijepodne. Ali sad je već prekasno. Sad mora otputovati, mora željeti ono što je jučer poželio. Odjenuo se i spustio u osam sati liftom u prizemlje na zajutrak.

Kad je ušao u doručkovaonicu, nije još bilo nikog od gostiju. Poneki su dolazili dok je sjedio i čekao da mu donesu ono što je naručio. Držeći šalicu čaja na usnama, opazi kako ulaze poljske djevojčice sa svojom pratiljom: ukočene i osvježene snom, crvenih očiju, stupale su do svoga stola u kutu kraj prozora. Uto mu priđe portir s kapom u ruci i upozori ga da treba poći. Automobil čeka da njega i ostale putnike preveze do hotela Excelsior, odakle će se gospoda odvesti kompanijinim

privatnim kanalom do kolodvora. Valja požuriti. - Aschenbach je držao da nije potrebna tolika žurba. Preostalo mu je još više od sat vremena do polaska vlaka. Ljutio se na taj hotelski običaj da putnika što prije otpreme iz hotela, pa reče portiru da želi još na miru doručkovati. Čovjek se neodlučno povuče, a onda nakon pet minuta opet dođe. Kola više ne mogu čekati. Neka onda idu i povezu njegov kovčeg, razdražljivo odgovori Aschenbach. On će sam otići vaporetom kad bude vrijeme, neka njemu osobno prepuste brigu za njegov odlazak. Portir se nakloni. Aschenbachu je bilo drago što se oslobodio dosadnih opomena pa bez žurbe pojede ostatak doručka; štoviše, zamoli konobara da mu donese još i novine. Kad je napokon ustao, ostalo mu je još sasvim malo vremena. Slučilo se tako da se u istom trenutku i Tadzio pojavio na staklenim vratima.

Idući prema svom stolu, presjekao je putniku put i čedno oborio oči pred sijedim čovjekom visoka čela, a onda ih opet na svoj ljupki način blago širom otvorio. Zbogom, Tadzio! pomisli Aschenbach. Nisam te se nagledao. I pošto je, mimo svog običaja, doista oblikovao te misli usnama i izgovorio ih za se, nadoda još: - Bog te blagoslovio! - Zatim krene da ode, podijeli napojnice, oprosti se s niskim, tihim ravnateljem u francuskom redengotu i ode iz hotela pješice kao što je bio i došao, te se zaputi, u pratnji hotelskog sluge koji mu je nosio prtljagu, bijelom rascvjetanom alejom što vodi preko otoka do pristaništa vaporeta. Stigavši do njega, zauze mjesto - a ono što je slijedilo bijaše patnički, žalostan put kroz sve dubine kajanja.

Bijaše to onaj poznati put kroz lagunu, pokraj San Marca, Velikim kanalom. Aschenbach je sjedio na polukružnoj klupi na pramcu, oslonjen jednom rukom na ogradu a drugom zaklanjajući oči. Javni su parkovi ostali za njim,*Piazzetta*;se još jednom otvorila pred njim sa svom svojom kneževskom ljupkošću i opet nestala, slijedio je dugi niz palača, a kad je vodeni put zavio, ukazao se pred putnikom prekrasno sveden mramorni luk Rialta. Gledajući ga, putniku se srce paralo. Svu tu atmosferu grada, taj ovlaš natruli zadah mora i močvare koji je želio što prije napustiti - udisao je sad dubokim, nježnim i bolnim udisajima. Zar je moguće da nije znao, da nije pomislio

koliko mu je sve to priraslo srcu? Ono što je jutros bilo tek stanovito žaljenje, blaga sumnja je li učinio dobro, postalo je sad duboka žalost, prava bol, duševna patnja, toliko ljuta da mu je u više navrata natjerala suze na oči, nešto za što je sam sebi govorio da nikako nije mogao predvidjeti. Ono što mu je bilo tako teško podnijeti, što mu je na mahove bilo posve nepodnošljivo, bijaše pomisao da nikad više neće vidjeti Veneciju, da je ovo rastanak s njom zauvijek. Jer, budući da se i po drugi put pokazalo da u ovom gradu ozbiljno pobolijeva, da je po drugi put prisiljen napustiti ga navratnanos, morat će ga ubuduće smatrati nemogućim i zabranjenim mjestom za sebe, mjestom kojem nije dorastao i koje bi bilo besmisleno iznova posjećivati. Da, osjećao je, ako sad otputuje, da će ga stid i prkos priječiti da ikad više vidi ovaj voljeni grad, u kojem ga je dva puta izdala tjelesna snaga; ovaj spor između duševne naklonosti i tjelesne nesposobnosti učini se ostarjelom čovjeku odjednom tako teškim i važnim, ovaj fizički poraz tako sramotnim, toliko ga je pošto-poto želio spriječiti, da mu nije bilo jasno kako se mogao jučer onako lakoumno predati, bez ozbiljne borbe, i priznati poraz.

Dotle se vaporeto približavao kolodvoru, a bol i nemoć zadobiše razmjere rastrojstva. Odlazak se tom izmučenom čovjeku učini nemogućim, baš kao i ostanak. Tako razdrt, ušao je u kolodvorsku zgradu. Već je kasnio, ne smije ni časa časiti ako želi stići na vlak. Želi i ne želi. Ali vrijeme ga tjera, goni ga naprijed; žuri se izvaditi kartu i u metežu se obzire dvoranom neće li gdjegod ugledati predstavnika hotelske kompanije.

Konačno se čovjek pojavljuje i javlja mu da je veliki kovčeg već ukrcan u vlak. Već ukrcan? Da, svakako - za Como. Za Como? Nakon užurbanog natezanja, niza srditih pitanja i zbunjenih odgovora, izbija na vidjelo da je dotični kovčeg već u hotelu Excelsior nadležni službenik uputio na sasvim pogrešnu stranu, s ostalom, tuđom prtljagom.

Aschenbachu nije bilo lako zadržati izraz lica koji je u tim okolnostima mogao jedini biti razumljiv. Silna radost, nevjerojatna vedrina grčevito mu je iz sama srca potresla grudi. Službenik odjuri da možda još zadrži kovčeg, ali se vrati, kao

što se i moglo očekivati, neobavljena posla. Tad Aschenbach obznani da ne želi putovati bez svoje prtljage, nego da se vraća u Hotel des Baines, gdje će pričekati da mu se prtljaga vrati.

Nije li možda tu na kolodvoru motorni čamac hotelske kompanije? Čovjek ga je uvjeravao da je još tu. Talijanskom je rječitošću uspio nagovoriti blagajnika da primi već prodanu kartu, kleo se pred gostom da će odmah brzojaviti u Como, da nitko od njih neće žaliti truda ni troška kako bi se kovčeg što prije vratio u Veneciju i... tako se slučilo nešto neobično, da se putnik dvadesetak minuta nakon dolaska na kolodvor vraćao Velikim kanalom na Lido.

Čudesna i nevjerojatna, sramotna i smiješna pustolovina kao u snu: u istom satu biti sudbinom vraćen i ponovo vidjeti ona mjesta s kojima se putnik u najdubljoj boli zauvijek oprostio! Zapjenjen na pramcu, provlačeći se smiješno i spretno između gondola i brodića, jurio je mali brzi čamac prema svom cilju dok je njegov jedini putnik pod krinkom srdite rezignacije krio plašljivo i obijesno uzbuđenje odbjegla dječaka. Još su mu se s vremena na vrijeme nadimala prsa od smijeha zbog ove nezgode koja se nije mogla u bolji čas dogoditi, kao što je sam sebi govorio, ni najvećem ljubimcu sreće. Morat će još sve to objašnjavati, suočavati se sa zaprepaštenim licima - a onda će opet, govorio je sam sebi, biti sve u redu; izbjegao je nesreću i ispravio tešku zabludu, a sve ono što je mislio da je ostavio za sobom ponovo će biti pred njim, ponovo će biti njegovo dok god ga bude volja... Uostalom, dovodi li ga možda ova brza plovidba u bludnju ili je doista, kao kruna svega, zapuhao vjetar s mora?

Valovi su udarali o betonske zidove uskog kanala što vodi kroz otok do hotela Excelsior. Tu je autobus dočekao povratnika da ga odveze uz namreškano more ravno do Hotela des Bains. Mali brkati ravnatelj hotela u prugastu redengotu sišao je niza stube da ga pozdravi.

Tiho mu se umiljavajući žalio je slučaj, nazvao ga krajnje neugodnim za sebe i kompaniju, ali je uvjerenim glasom pohvalio Aschenbachovu nakanu da ovdje dočeka prtljagu. Dakako da je njegova soba već izdana, ali odmah može dobiti

drugu, nimalo lošiju.

- *Pas de chance, monsieur*[3]- reče mu smješkajući se vozač lifta dok su se vozili na drugi kat. I tako su bjegunca smjestili u sobu koja je po položaju i namještaju bila gotovo potpuno istovjetna s onom prvom.

Umoran, omamljen vrtlogom tog neobičnog prijepodneva, sjeo je, pošto je porazmjestio sadržaj svoje torbe po sobi, u naslonjač pokraj otvorena prozora. More je postalo nekako blijedozeleno, zrak nekako rjeđi i čistiji, a plaža sa svojim kućicama i čamcima slikovitija, iako je nebo bilo još sivo. Aschenbach je gledao kroz prozor, ruku prekriženih u krilu, zadovoljan što je opet ovdje, ali je i nezadovoljno vrtio glavom zbog svoje neodlučnosti i nepoznavanja vlastitih želja. Tako je sjedio valjda oko sat vremena mirujući i dokono snatreći. O podne opazi Tadzia, u prugastom platnenom odijelu, sa crvenom vrpcom oko vrata, kako se vraća s mora preko brklje na plaži i dolazi drvenim mostom do hotela. Aschenbach ga odmah prepozna sa svoje visine prije nego što ga je pravo i pogledao, i pomisli nešto kao: "Gle, Tadzio, opet si tu!" Ali u istom času osjeti kako je taj nehajni pozdrav klonuo i zanijemio pred istinom njegova srca - osjeti zanos svoje krvi, radost i bol svoje duše, i pojmi da mu je upravo zbog Tadzia bilo onako teško otići.

Sjedio je posve mirno, potpuno nevidljiv pokraj svog visokog prozora i utonuo u svoje misli. Crte lica mu živnule i uzvio je obrvama, a usne mu se razvukle od pozornog, radoznalog i produhovljenog smiješka. Tad pripodigne glavu i objema rukama što su mu labavo visile preko naslonjača izvede kretnju koja se vrtjela i dizala, s dlanovima okrenutim naprijzračila spremnom dobrodošlicom i mirnim prihvaćanjem.ed, kao da će ispružiti i raširiti ruke. Bijaše to gesta koja je zračila spremnom dobrodošlicom i mirnim prihvaćanjem.

Četvrto poglavlje

Iz dana je u dan sada bog užarenih obraza nag tjerao svoj četveropreg vatrena daha nebeskim prostranstvima, a žuti mu uvojci lepršali na istočnjaku što je istodobno s njim tutnjao. Svileni sjaj bijelio se na daljinama Ponta što se tromo valjao. Pijesak se žario. Ispod srebrnkastog svjetlucanja plavog etera bijahu razapeta jedrena platna boje hrđe pred kućicama na plaži, a u oštro omeđenoj mrlji sjene ljudi su provodili dopodnevne sate. Ali prekrasna je bila i večer kad bi bilje u perivoju zamirisalo poput balzama, kad je zviježđe na nebu igralo kolo, a mrmorenje mora utonulog u noć tiho nadolazilo i djelovalo na dušu. Takva je večer nosila u sebi radostan zalog novog sunčanog dana lako ostvarljive dokolice i bila okićena nebrojenim, gusto namirisanim mogućnostima ugodna slučaja.

Gostu, kojeg je dobro došla nezgoda zadržala ovdje, nije ni na um padalo da se nakon povratka svojih stvari ponovo otisne na put. Dva dana morao je trpjeti stanovita lišavanja i dolaziti na objed i večeru u veliku blagovaonicu u putnom odijelu. A onda, kad su zalutali teret napokon opet unijeli u njegovu sobu, temeljito je povadio sve stvari i napunio njima ormar i sve ladice, odlučan da zadugo ostane, i sretan što može provoditi sate na plaži u svilenoj odjeći i pojavljivati se na večeri za svojim stolićem u prikladnom večernjem odijelu.

Već ga je bila potpuno osvojila lagodna ravnomjernost takve egzistencije, brzo ga zanijela meka i sjajna blagost takva načina života. I doista, kako je bio ugodan taj boravak u kojem su draži ljetovanja na južnoj plaži bile udružene s poznatom blizinom čudnovatog i čudesnog grada! Aschenbach nije volio

užitke. Kad god je i gdje god je trebalo nešto slaviti, predati od odmoru, dangubiti, uskoro bi ga obuzeli - a tako je napose bilo u mlađim godinama - nemir i nezadovoljstvo te bi poželio vratiti se svom uzvišenom i mukotrpnom radu, svetoj i strogoj svakidašnjici. Jedino ga je ovo mjesto začaralo, otupilo mu volju, usrećilo ga. Ponekad bi se prije podne, pod platnenim sjenilom svoje kućice, zanoseći se plavetnilom južnog mora, ili u mlakoj noći, zavaljen na jastučiće u gondoli, kojom se vraćao s Markova trga, gdje se dugo bio zadržao, pod velikim zvjezdanim nebom, kući na Lido - a za njim ostaju šarena svjetla i ganutljivi zvuci serenade - prisjetio svoga ljetnikovca u brdima, mjesta svoga ljetnog nadgornjavanja, gdje bi oblaci plovili nad samim vrtom, a strahovito nevrijeme uvečer gasilo svjetlo u kući, i gavranovi koje je hranio visoko uzlijetali na vršike smreka. Tad mu se činilo da je nekom čarolijom prenesen u elizij, na kraj svijeta, gdje je ljudima podaren najlakši život, gdje nema snijega ni zime, nema oluja ni silnih kiša, nego se vječito osjeća blagi i prohladni dah boga Okeana i dani teku u blaženoj dokolici, bez napora i bez borbe, posvećeni samo Suncu i njegovim svetkovinama.

Često, gotovo svakog časa, viđao je Aschenbach dječaka Tadzia. Ograničeni prostor i svima jednako propisan dnevni program pridonosili su da mu je ljepotan bio povazdan, s kratkim prekidima, u blizini. Viđao ga je i susretao posvuda: u prizemlju hotela, na vožnji po vodi u grad i natrag na svježem povjetarcu, na samom raskošnom trgu i počesto još u uličicama i prolazima, kad bi i slučaj umiješao svoje prste. Ipak, ponajčešće, zahvaljujući sretnoj redovitosti, pružalo mu je prijepodne obilje mogućnosti da ga vidi na plaži, da se posveti pobožnom proučavanju njegove ljupke pojave. Da, taj splet sretnih okolnosti, to svakodnevno ravnomjerno ponavljanje povoljnih prigoda, bijaše upravo ono što ga je ispunjalo zadovoljstvom i životnom radošću, što mu je ovdašnji boravak činilo dragim, što mu je tako uslužno i milostivo omogućavalo da se jedan sunčani dan nadovezuje na drugi.

Rano je ustajao, kao i obično kad bi ga posao na to tjerao, pa bi prije većine ostalih stizao na plažu dok je sunce bilo još

blago, a more ga u svojim jutarnjim snovima zasjenjivalo bjelinom. Prijazno je pozdravljao čuvara plaže, a isto tako prisno i bosog starca bijele brade koji mu je pripremao mjesto za odmor, razapinjao smeđu tendu i iznosio iz kućice namještaj na platformu, gdje bi se zatim gost udobno izvalio. Tada su tričetiri sata bili njegovi, dok sunce ne bi odskočilo i zadobilo strašnu vlast. More je sve više tamnjelo, a za sve je to vrijeme mogao gledati Tadzia.

Gledao ga je kako dolazi slijeva, uz sam rub mora, gledao ga je s leđa kako se pojavljuje među kućicama, a ponekad bi iznenada ustanovio, u pomalo radosnu strahu, da ga nije opazio kad je došao i da je već tu, da je već u plavo-bijelom kupaćem kostimu koji mu je sad na plaži bio jedina odjeća, te da se već prihvatio i svoga uobičajenog posla na suncu i pijesku - da je uronio u onaj dražesno ništavni, dokoni i nestalni život što se sastoji od igre i odmora, švrljanja, gacanja po vodi, kopanja po pijesku, lovice, ležanja i plivanja pod paskom žena na platformi kućice koje su grlenim glasom izvikivale njegovo ime: "Tadziu! Tadziu!" A on bi onda dotrčao žustro mašući rukama da im ispripovjedi što je doživio, da im pokaže što je našao, ulovio: školjke, morske konjice, meduze i rakove koji se kreću porebarke. Aschenbach nije razumio ni riječi od onoga što je on govorio, pa makar to bile i posve obične stvari, bijaše to sve skupa u njegovu uhu nejasno blagozvučje. Tako se dječakov strani govor uzdigao do glazbe, nestašno sunce rasipalo je po njemu svoj raskošni sjaj, a uzvišena perspektiva mora bijaše vazda okrilje i pozadina njegove pojave.

Uskoro je promatrač upoznao svaku crtu i gestu tog plemenitog, tako slobodno izloženog tijela, radosno iznova pozdravljao svaku već poznatu lijepu pojedinost, nikako ga se nije mogao nagledati i naužívati. Dječaka su pozvali da pozdravi gosta koji je došao ženama u posjet; dotrčao je, još mokar od kupanja, zabacujući uvojke, a dok je pružao ruku, stajao je na jednoj nozi i pocupkivao na drugoj, dražesno i okretno, izvijao tijelo, ljupko i napeto, nastojeći ljubazno i stidljivo svidjeti se, jer mu je dobar odgoj to nalagao. Ležao je potom s ručnikom za kupanje omotanim oko prsa, naslonjen na pijesak nježno

oblikovanom rukom, s bradom na dlanu. Onaj koga su zvali "Jašu" čučao je uza nj i umiljavao mu se, a ništa nije moglo biti čarobnije od osmijeha očima i usnama s kojim je objekt umiljavanja gledao na podređenoga i nižega od sebe. Ili je stajao na rubu mora, sam, po strani od svojih, uz sama Aschenbacha - uspravan, ruku sklopljenih na šiji, polako se njihao na vršcima prstiju i sneno zurio u plavetnilo dok su valići nadolazili i oplakivali mu prste na nogama. Kosa boje meda obavijala mu kovrčama sljepoočnice i šiju, sunce mu obasjavalo malje na gornjem dijelu hrptenjače, tanki obrisi rebara i skladno građena prsa isticali se kroz pripijenu tkaninu na trupu, pazuha mu bila još glatka kao na kipu, blistali mu stražnji dijelovi koljena, a zbog plavičastih žilica na njima reklo bi se da mu je tijelo sazdano od neke svjetlije građe. Kakva se disciplina, kakva preciznost misli ogledala u tom ispruženom i mladenački savršenom tijelu! Ipak, stroga i čista volja koja se iza toga krila i uspjela iznijeti na vidjelo taj božanstveni kip - nije li to nešto poznato i blisko njemu, umjetniku? Ne djeluje li ta volja i u njemu kad, prožet trijeznom strašću, iz jezične mramorne mase oslobađa vitki lik koji je najprije vidio u duhu i koji dočarava ljudima kao kip i zrcalo duhovne ljepote?

Kip i zrcalo! Obuhvaćao je pogledom plemenitu figuru ondje na rubu plavetnila i, pun zanosnog ushita, osjećao kako tim pogledom prima samu ljepotu, formu kao Božju misao, jedino i čisto savršenstvo, što živi u duhu, a tu pred njim stoji lako i ljupko ljudska slika i prilika tog savršenstva izložena njegovu obožavanju. Bio je opijen; i bez razmišljanja, upravo požudno, pozdravljao ga je ostarjeli umjetnik. Duh mu je bio u porođajnim bolovima, naobrazba mu se uskomešala,, pamćenje iznosilo na vidjelo prastare misli koje je usvojio u mladosti i koje nikad nije oživio vlastitim žarom. Zar nije rečeno da nam sunce skreće pozornost s duhovnih pojava na osjetilne? Ono nam, kažu, omamljuje i očarava razum i pamćenje tako te duša od pukog užitka posve zaboravlja na svoje pravo stanje i prianja, zapanjeno i zadivljeno, uz najljepše suncem obasjane predmete: da, samo uz pomoć tijela može se duša vinuti do uzvišenih razmatranja. Amor uistinu čini ono isto što čine

matematičari kad priglupoj djeci pokazuju opipljive slike čistih oblika. Isto tako i Bog radi da nam duhovno učini vidljivim služeći se najradije likom i bojom ljudske mladosti koje pretvara u oruđe sjećanja i ukrašava svim sjajem ljepote tako da se palimo pri pogledu na njih bolom i nadom.

Tako je razmišljao taj zaneseni čovjek; takvi su ga osjećaji obuzimali. A iz mrmorenja mora i sunčanog blijeska rodila se u njemu dražesna slika. Bijaše to stara platana nedaleko od atenskih zidina - bijaše to ono sjenovito i sveto mjesto prožeto mirisom cvata drveta čednosti okićeno posvećenim i pobožnim darovima u čast nimfa i Aheloja. Posve bistar potok tekao je podno široko razgranatog stabla po glatkom šljunku; zrikavci su zrikali. A na tratini što se blago spuštala tako da je čovjek mogao ležati na njoj uzdignute glave, počivala su dvojica zaklonjena od dnevne žege: jedan postariji i jedan mlađi, jedan ružniji i jedan ljepši, mudrac uz milolikog. I pun ljubaznosti, duhovitih i privlačnih šala, Sokrat je poučavao Fedra o žudnji i vrlini. Govorio mu je o žarkoj prepasti što obuzme onoga koji osjeća kad mu oko ugleda oličenje vječne ljepote; govorio mu je o pohoti neposvećenog i lošeg čovjeka koji ne vidi ljepotu kad gleda njenu sliku, i koji ništa ne poštuje; govorio mu je o svetom strahu što spopada plemenita čovjeka kad mu se ukaže božanstveno lice, savršeno tijelo - kako tada sav zatreperi i izbezumi se, i kako se jedva usuđuje pogledati na tu stranu, i kako poštuje onoga što posjeduje ljepotu, pače, prinio bi mu i žrtvu kao kipu kad se ne bi bojao da bi ljudi pomislili da je lud. Jer ljepota, moj Fedre, samo je ljepota u isti mah vrijedna ljubavi i vidljiva: ona je, upamti to dobro! jedini oblik duhovnog svijeta koji možemo primiti svojim osjetilima, koji možemo podnijeti svojim osjetilima. Jer što bi bilo od nas kad bi nam božansko, kad bi nam se razumno i vrlina i istina javljali u osjetilnu obliku? Zar ne bismo propali i izgorjeli od ljubavi, kao što je nekoć izgorio Semela pred Zeusom? Stoga je ljepota onome koji osjeća put do duha - samo put, samo sredstvo, mali moj Fedre... A onda je izgovorio ono najprofinjenije, taj prepredeni udvarač: to da je onaj koji voli božanskiji od voljenoga, jer je u prvome bog a u drugome nije - tu možda

najistančaniju, najpodrugljiviju misao koja je ikad izrečena i iz koje izvire svekoliko vragolanstvo i najskrovitija slast žudnje.

Radost je piscu misao koja sva može postati osjećaj, i osjećaj koji može sav postati misao. Takva misao koja pulsira, takav točni osjećaj pripadali su tada i pokoravali se samotniku: naime, da priroda drhti od zanosa kad se duh smjerno klanja pred ljepotom! Iznenada poželi pisati. Eros doduše, kažu, voli dokolicu i samo je za nju stvoren. Ali na ovoj točci krize iskušenikovo je uzbuđenje bilo usmjereno na stvaranje. Povod gotovo da i nije bio važan. Upit, poziv da se ispovjedi i izjasni o jednom određenom velikom i gorućem problemu upućen je duhovnom svijetu i stigao je i do ovog putnika. Tema mu je bila dobro poznata, bliska njegovu iskustvu, a želja da je rasvijetli svojim riječima odjednom je postala neodoljiva. I žudio je za tim da to radi u Tadziovoj prisutnosti, da mu pri pisanju uzor bude stas dječakov, da mu stil slijedi linije tog tijela koji mu se čini božanskim, i da njegovu ljepotu prenese u duhovne sfere, kao što je nekoć orao odnio u eter trojanskog pastira. Nikad mu slast riječi nije bila slađa, nikad nije tako dobro znao da Eros prebiva u riječi kao u tim opasnim i divnim trenucima, u kojima je, za svojim grubim stolom, u sjeni razapetog platna, pred svojim idolom i s glazbom njegova glasa u uhu, pisao svoju malu raspravu po uzoru na Tadziovu ljepotu - onu stranicu i pol birane proze čija će bistrina, plemenitost i treperava, napeta strast uskoro zadiviti mnoge čitatelje. Jamačno je dobro što svijet poznaje samo lijepo djelo, a ne i njegovo porijeklo, uvjete pod kojima je nastalo; jer poznavanje izvora iz kojih je poteklo umjetnikovo nadahnuće često bi svijet zbunilo, prepalo i tako dokinulo djelovanje vrsnog djela. Neobičnih li sati! Neobična li napora kad malakšu živci! Neobična li općenja i začeća između duha i tijela! Kad je Aschenbach odložio svoje djelo i pošao sa žala, bio je iscrpljen, pače rastrojen, i reklo bi se da ga savjest optužuje kao da je počinio kakvo sramno djelo.

Sutradan ujutro, baš kad je odlazio iz hotela, spazio je s vanjskih stuba Tadzia kako već ide prema moru - i to sam - kako se upravo približava brklji na plaži. Želja, jednostavna

pomisao da iskoristi tu priliku, da se s onim koji mu je i ne znajući priredio toliko zanosa i uzbuđenja upozna na lak i bezbrižan način, da mu se obrati, da se poraduje njegovu odgovoru, njegovu pogledu, ta mu je želja pala na pamet i nije mu davala mira. Ljepotan je švrljao, mogao ga je još sustići, i Aschenbach ubrza korak. Sustiže ga na drvenom mostu iza kućica, najradije bi ga pomilovao po glavi, po ramenima, već mu je na jeziku neka riječ, nekakva ljubazna francuska fraza: ali iznenada oćuti kako mu srce, možda od ubrzanog hoda, lupa kao čekić, da je tako zadihan da bi mogao govoriti samo prigušenim i drhtavim glasom; dvoumi se, nastoji se svladati, odjednom se uplaši da već malo predugo prati ljepotana u stopu, pribojava se da će on to primijetiti i upitno se obazreti, te još jednom pohita, ali i opet zataji, odustane i prođe mimo njega oborene glave.

Prekasno! pomisli u tom trenutku. Prekasno! A je li doista bilo prekasno? Taj korak koji je propustio učiniti, možda bi taj korak okrenuo sve na dobro, lako i veselo, možda bi ga izliječio i otrijeznio? Ali reklo bi se da se ostarjeli pisac ne želi otrijezniti, da mu je previše stalo do te opijenosti: Tko bi odgonetnuo tajnu umjetničke naravi i karaktera! Tko bi shvatio onu duboku, nagonsku stopljenost stege i neobuzdanosti na kojoj ona počiva! Jer ne htjeti se izliječiti i otrijezniti prava je neobuzdanost. Aschenbach nije više bio sklon samokritici; ukus, duhovni sklop njegovih godina, samopoštovanje, zrelost i pozna jednostavnost, sve ga je to odvraćalo od raščlanjivanja vlastitih pobuda i od prosuđivanja da li svoj naum nije izvršio iz savjesnosti ili iz poročne slabosti. Bio je smeten, pribojavao se da je netko, pa makar to bio i čuvar plaže, zapazio njegov trk, njegov poraz, silno se bojao da nije ispao smiješan. Doduše, šalio se sam sa sobom na račun tog svog komičnog i svetog straha. "Pokunjen sam," pomisli, "pokunjen sam kao pijevac koji je iz straha spustio krila u borbi.

Doista nam tu sam Bog krši hrabrost i tako duboko ponizuje naš ponosni duh kad ugledamo voljenoga..." Poigravao se tom mišlju, snatrio i bio odviše uznosit da bi se bojao tih svojih osjećaja.

Više nije pazio kad će proći vrijeme dokolice koje je sam sebi bio odredio; nijednom nije pomislio na povratak kući. Pobrinuo se bio da mu ovdje ne ponestane novaca. Jedino ga je zabrinjavala pomisao da bi poljska obitelj mogla otputovati; ipak, tajom je doznao, raspitujući se onako uzgred kod hotelskog brijača, da su ta gospoda stigla bila malo prije njega. Sunce mu je opalilo lice i ruke, uzbudljivi i slani povjetarac krijepio mu osjećaje, a kako je bio navikao da svaku okrepu koju mu pružaju san, hrana ili priroda umah utroši na svoje djelo, tako je i sad svu snagu koju su mu dnevice donosili sunce, dokolica i morski zrak, velikodušno i neštedimice pretakao u opojnost i osjećaje.

Spavao je lakim snom; divne, jednolične dane razdvajale su kratke noći pune sretnog nemira. Rano je doduše odlazio na počinak jer mu se oko devet sati, kad bi Tadzio nestao s poprišta, učinilo da je dan završen. Ali u samo praskozorje budio se od nježne i oštre strepnje, srce bi mu se prisjetilo svoje pustolovine, nije više mogao ostati na jastucima pa bi ustao i, lako zaogrnut, da ne ozebe na jutarnjoj svježini, sjeo uz otvoren prozor da dočeka izlazak sunca. Taj mu je čudesni događaj ispunjao pobožnošću dušu posvećenu snom. Nebo, zemlja i more bijahu još zaodjeveni sablasnom, staklastom jutarnjom izmaglicom; još je u praznini plutala i gasila se posljednja zvijezda. Ali dopro je lahor, krilata poruka iz nedostupnih prebivališta da Eos ustaje i napušta muža na logu, i javilo se ono prvo, slatko rumenilo na najdaljim rubovima neba i mora što najavljuje puteno otkrivanje stvaranja. Bližila se božica, otmičarka mladaca, koja je otela Kleita, Kefala i, prkoseći zavisti svih bogova na Olimpu, naslađivala se ljubavlju lijepog Oriona. Ondje na rubu svijeta počelo je prosipanje ruža, neizrecivo ljubak sjaj i cvat, a djetinji oblaci, ozareni i prozračni, lebdjeli su poput anđelaka u ružičastoj, plavičastoj izmaglici, rumeno je svjetlo padalo na more koje ga je kanda odnosilo valovljem prema obali, zlatna su koplja letjela odozdo u nebeske visine, sjaj se pretvorio u požar, bezglasno, božanski nadmoćno dizali su se uvis žar i oganj i razbuktani plamenovi, a sveti trkači grabili su kopitima i penjali se iznad kugle

zemaljske. Obasjan sjajem božjim, sjedio je budni samotnik, sklopio oči i pustio da mu ta divota ljubi vjeđe. Negdašnji osjećaji, rani, divni jadi srca što su bili zamrli u strogoj službi njegova života i sad se vratili neobično preobraženi - prepoznao ih je sa zbunjenim, začuđenim osmijehom na usnama. Premišljao je i snatrio, a usne su mu polako oblikovale jedno ime, i svejednako se smiješeći, s nagore okrenutim licem, ruku sklopljenih u krilu, zadrijemao je još jednom na svojoj stolici.

Ali dan, koji je tako jarko i svečano započeo, bio je sav nekako neobično uzvišen i mitski preobražen. Odakle je došao i potekao lahor koji mu je odjednom onako blago i značajno, sličan božanskom šaptu, zastrujio oko sljepoočnica i ušiju? Na nebu su bili nebrojeni bijeli runasti oblačići u velikim skupinama nalik na stada koje su bogovi istjerali na pašu. Podigao se nešto jači vjetar i Posejdonovi su konji dojurili propinjući se, pa i bikovi što pripadaju tom bogu plavih uvojaka i što su ričući nadirali spuštenih rogova. Ali među hridima na daleku žalu valovi su poigravali kao koze kad skaču. Neki sveti poremećeni svijet pun panskog života okruživao je zanesenjaka, a srce mu sanjalo nježne bajke. Višeput je, kad bi sunce zalazilo za Veneciju, sjedio na klupi u parku da može promatrati Tadzia, koji se, u bijeloj odjeći sa šarenim pojasom, igrao loptom na poravnatom šljunku, pa mu se činilo da gleda Hijacinta, koji je morao umrijeti jer su ga dva boga voljela. Da, osjećao je Zefirovu bolnu zavist na suparnika, koji je zaboravio na svoje proročanstvo, na luk i kitaru, kako bi se vječito igrao s ljepotanom; vidio je disk kako, vođen okrutnom ljubomorom, pogađa ljupku glavu te dohvaća, i on blijed, klonulo tijelo, a cvijet koji je niknuo iz slatke krvi nosi na sebi zapis njegove beskrajne žalopojke.

Ništa nije čudnije ni delikatnije od odnosa ljudi koji se poznaju samo iz viđenja - koji se svakog dana, pa i svakog sata, susreću i promatraju, a ipak moraju, zbog pristojnosti ili svoje ćudi, držati se tobože ravnodušno, ne pozdravljati se niti razgovarati među sobom. Između njih vlada nelagoda i pretjerana radoznalost, histerija neke nezadovoljene i neprirodno potisnute potrebe za upoznavanjem i razmjenom

mislila nadasve neka vrsta suzdržana poštovanja. Jer čovjek voli i poštuje čovjeka dok ga god ne može procijeniti, a žudnja i nastaje iz nedostatnog poznavanja.

Bilo je nužno da se razvije nekakav odnos i poznanstvo između Aschenbacha i mladog Tadzia, a stariji je od njih dvojice bio presretan kad je ustanovio da njegovo zanimanje i pažnja nisu ostali potpuno neuzvraćeni. Što je, recimo, tjeralo ljepotana da više nikad, kad ujutro dolazi na plažu, ne ide drvenim mostom, sa stražnje strane kućica, nego uvijek samo prednjom stranom, po pijesku, pokraj Aschenbachove kućice, a kadikad i nepotrebno sasvim blizu njega, dotičući mu malne stol ili stolac, dok je išao do svojih? Je li posrijedi bila privlačnost, fascinacija koju jedno nadmoćno osjećanje budi u nježnog i bezbrižnog objekta? Iako je Aschenbach svakog dana čekao da se Tadzio pojavi, ponekad se gradio da je nečim zaokupljen kad bi on naišao, te je puštao ljepotana da prođe mimo njega tobože nezapažen. Ponekad bi pak uzgledao pa bi im se pogledi ukrstili. Kad bi se to dogodilo, obojica su bili vrlo ozbiljni. Kultivirani i dostojanstveni izraz lica starijega nije ničim odavao unutarnje uzbuđenje, ali se u Tadziovim očima zrcalilo istraživanje, zamišljeno ispitivanje, hod bi mu postao neodlučan, poniknuo bi pogledom pa bi ga iznova ljupko podigao, a kad bi prošao, nešto je u njegovu držanju kanda govorilo da ga samo dobar odgoj priječi da se okrene.

Jednom je ipak, jedne večeri, bilo drukčije. Mladi Poljaci nisu sa svojom guvernantom večerali u velikoj dvorani - Aschenbach je to zabrinuto uočio. Uznemiren njihovim izostankom, ushodao se poslije večere pred hotelom, podno terase, u večernjem odijelu i sa slamnatim šeširom na glavi, kadli iznenada spazi, pri svjetlu lučne svjetiljke, sestre nalik na koludrice s odgojiteljicom, a četiri koraka za njima i Tadzia. Očito su dolazili od pristaništa vaporeta nakon što su, tko zna zašto, večerali u gradu. Na vodi je zacijelo bilo hladno jer je Tadzio nosio tamno-plavi mornarski kaput sa dva reda zlatnih puceta, a na glavi mornarsku kapu. Nije bio opaljen suncem i morskim zrakom, put mu je ostala žućkasto mramorne boje kakva je bila i na početku; ipak, danas je bila još nekako bljeđa

nego inače, zbog hladnoće ili zbog blijede svjetlosti svjetiljaka nalik na mjesečinu. Skladne obrve jasnije su mu se ocrtavale, a oči bile još tamnije. Bio je neopisivo lijep, i Aschenbach osjeti, bolno kao i više puta prije toga, da se riječima može samo hvaliti putena ljepota, ali se ne može njima iskazati.

Nije se bio nadao da će ugledati taj dragi lik, pojavio se pred njim neočekivano pa nije imao vremena namjestiti izraz spokojnosti i dostojanstva. Možda mu se na licu ogledala radost, iznenađenje i divljenje kad mu se pogled susreo s pogledom dječaka koji mu je nedostajao - a u tom se trenu slučilo da se Tadzio nasmiješi: njemu se nasmiješio, rječito, prisno, umilno i neskriveno, usnama koje su se tek ovlaš razvukle u osmijeh. Bijaše to smiješak Narcisa dok se saginje nad svoj odraz u vodi, onaj duboki, očarani, otegnuti smiješak s kojim pri pogledu na vlastitu ljepotu pruža ruke - tek malčice iskrivljen smiješak, iskrivljen zbog bezizglednosti nastojanja da poljubi ljupke usne svoje sjene, koketno, radoznalo i malčice uznemireno, očarano i čarobno.

Onaj koji je primio taj smiješak pohitao je s njim kao s kobnim darom. Bio je toliko ganut da je morao pobjeći od svjetla na terasi i u vrtu pred hotelom, te žurnim koracima potražiti tamu u parku iza hotela. S usana mu se oteli srditi i nježni prijekori: - Ne smiješ se tako smješkati! Čuj, nitko se nikom ne smije tako smješkati! - Svali se na klupu izbezumljeno udišući noćni miris bilja. Onako naslonjen, spuštenih ruku, skršen i sav prožet trncima, izusti uobičajenu formulu žudnje - ovdje nemoguću, apsurdnu, izopačenu, smiješnu a opet svetu, još i ovdje časnu:

- Volim te!

Peto poglavlje

Četvrtog tjedna svoga boravka na Lidu, Gustav von Aschenbach zapazio je neke neugodne stvari u vanjskom svijetu oko sebe. Prvo mu se učinilo da posjećenost hotela, iako je ljeto bilo tek na pragu, prije opada nego što raste, a napose mu se učinilo da njemački jezik oko njega presahnjuje i gubi se tako da je u blagovaonici i na plaži naposljetku mogao čuti samo strane glasove. Zatim je jednog dana kod brijača, kojeg je sve češće posjećivao, u razgovoru ulovio riječ koja ga je zapanjila. Čovjek je spomenuo neku njemačku obitelj koja je netom bila otputovala, a onda je dodao, onako usput i dodvorljivo:

- Ali vi ostajete, gospodine; vi se ne bojite boleštine. - Aschenbach ga pogleda i ponovi: - Boleštine? - Brbljavac ušuti gradeći se da je zaokupljen poslom i da je prečuo pitanje. A kad gost oštrije ponovi upit, reče da ništa ne zna, nastojeći smetenom rječitošću skrenuti razgovor na drugu stranu.

Bijaše to oko podne. Po podne se Aschenbach, usred najveće žege i kad nije puhao vjetar, odvezao u Veneciju. Progonila ga je sumanuta želja da prati u stopu mlade Poljake koje je spazio kako odlaze s odgojiteljicom do pristaništa vaporeta. Svog idola nije zatekao na San Marcu. Ali dok je pio čaj sjedeći za željeznim okruglim stolićem na trgu, iznenada osjeti u zraku neobičan vonj i pomisli da ga osjeća već danima, iako ga nije bio potpuno svjestan - slatkast, ljekarnički vonj koji podsjeća na bijedu, rane i sumnjivu čistoću. Ispitivao ga je i zamišljeno prepoznavao. Popio je čaj i otišao s trga stranom suprotnom bazilici. U uskim uličicama vonj se pojačao. Uglovi su kuća bili

oblijepljeni tiskanim obavijestima kojima su gradski oci dobrohotno upozoravali pučanstvo na stanovita oboljenja probavnog trakta koja se javljaju pri ovakvu vremenu, savjetujući im da se klone kamenica, školjaka i kanalske vode. Bilo je jasno da nastoje uljepšati stvar. Ljudi su u skupinama stajali šutke na mostovima i trgovima, a stranac je stajao među njima premišljajući i tragajući za istinom.

Jednog trgovca, koji je stajao naslonjen na nadsvođena vrata svoga dućana među koraljnim ogrlicama i nakitom od imitacije ametista, zamoli da mu objasni otkud taj fatalni vonj. Čovjek ga odmjeri teškim pogledom i žustro se prene. - To vam je samo mjera opreza, gospodine! - odgovori mu gestikulirajući. - Policijska odredba koju treba pozdraviti. Ovo nas vrijeme sve pritišće, *široko* je štetan za zdravlje. Ukratko, razumijete... možda i malo pretjeran oprez... - Aschenbach mu zahvali i ode dalje. Čak je i na vaporetu kojim se vraćao na Lido osjećao vonj baktericida.

Vrativši se u hotel, odmah se zaputi do stola s novinama i uze ih razgledati. U stranim novinama nija našao ništa. Njemačke su spominjale glasine, navodile različite cifre, prenosile službene demantije i izražavale sumnju u njihovu istinitost. To je objašnjavalo odlazak njemačkih i austrijskih turista. Pripadnici drugih nacija nisu očito ništa znali ni slutili, pa se još nisu ni uznemirili. "O tome se šuti!" pomisli Achenbach uznemireno bacajući novine na stol. "To se prešućuje!" Ali istodobno mu se srce ispuni zadovoljstvom zbog pustolovine u koju upada vanjski svijet: Jer strasti nije, kao ni zločinu, po ćudi pouzdan red i dobrobit svakidašnjice, i dobro joj je došlo svako slabljenje građanske strukture, svaka pomutnja i nedaća u svijetu, jer se nekako nada da će iz toga izbiti neku korist za sebe. Stoga je i Aschenbach osjetio mračno zadovoljstvo zbog onoga što se, službeno zabašurivano, zbiva u venecijanskim nečistim uličicama - ta zla tajna ovoga grada što se poklapa s njegovom vlastitom tajnom, koju i on nastoji pošto-poto prikriti. Jer zaljubljenika nije ništa toliko brinulo koliko mogućnost da Tadzio otputuje, pa se pomalo i zgrozio spoznavši da više ne bi mogao živjeti kad bi se to dogodilo.

U posljednje vrijeme nije se više zadovoljavao time da ljepotana viđa i bude u njegovoj blizini samo zahvaljujući dnevnom programu i pukoj sreći; progonio ga je i vrebao. Nedjeljom, recimo, Poljaci nisu nikad dolazili na plažu; dosjetio se da odlaze na misu u San Marco, pa je pohitao onamo. Pošto je s užarenog trga stupio u zlaćani polumrak svetišta, zatekao je onoga koji mu je nedostajao kako sjedi sagnut nad klecalom pri službi Božjoj. Zatim je Aschenbach stajao u pozadini, na popucanom podu od mozaika, među vjernicima što su klečali, mrmljali i križali se, a raskošna sabijena divota istočnjačkog hrama počivala mu je na osjetilima. Sprijeda je amo-tamo hodao, bogoslužio i pjevao teško okićeni svećenik, tamjan je kuljao i obavijao nemoćne plamičke na oltaru, te se činilo da se s teškim i slatkim žrtveničkim mirisom polako miješa jedan drugi miris: vonj oboljelog grada. Ali kroz dim i treperenje svijeća opazi Aschenbach kako je ljepotan tamo sprijeda okrenuo glavu, potražio pogledom njega i spazio ga.

Kad je zatim mnoštvo nagrnulo van kroz otvorena vrata na blistavi trg što je vrvio od golubova, sklonio se opčinjeni zaljubljenik u predvorje, sakrio se i vrebao. Gledao je Poljake kako izlaze iz crkve, kako se djeca na ceremonijalan način opraštaju s majkom i kako ova odlazi u hotel skrećući nalijevo *Piazzettom*. Opazio je zatim kako ljepotan i njegove sestre nalik na koludrice s guvernantom odlaze nadesno kroz vrata tornja sa satom, put Mercerije. Pošto ih je pustio da malo odmaknu, pošao je za njima i potajno ih slijedio u njihovoj šetnji kroz Veneciju. Morao je zastati čim bi se oni gdjegod zaustavili, morao se sklanjati u prčvarnice i dvorišta da ih propusti kad bi se vraćali; gubio ih je i tražio sav zažaren, i umoran, po mostovima i prljavim slijepim ulicama. Pretrpio je trenutke grdne neugodnosti kad ih je iznenada ugledao kako mu dolaze u susret u uskom prolazu gdje im nije mogao izmaknuti. Ipak se ne bi moglo reći da je patio. Glava i srce bijahu mu opijeni, a koraci mu slušali naloge zloduha koji uživa u tome da ljudima gazi razum i dostojanstvo.

Potom su se Tadzio i njegovi negdje ukrcali u gondolu. Aschenbach je, dok su se oni ukrcavali, stajao iza nekog

zaklona ili fontane, a onda je i sam sjeo u gondolu. Govorio je brzorečicom i prigušenim glasom gondolijeru, kojem je obećao masnu napojnicu, samo neka prati nenapadno, sa stanovite udaljenosti, onu gondolu što upravo zaokreće za ugao. Naježio se kad ga je taj, s lupeškom susretljivošću svodnika, uzeo uvjeravati da će ga uslužiti, da će ga savjesno uslužiti.

I tako je on klizio i njihao se zavaljen na meke, crne jastuke za onom drugom crnom, kljunastom barkom, za koju je bio vezan strašću. Pokatkad bi mu iščezla iz očiju: tad bi ga obuzeli jad i nemir. Ali njegov veslač kao da je bio vičan takvim zadacima, uvijek bi ga lukavim manevrima, skretanjem u poprečne kanale i skraćivanjem puta ponovo dovodio do željenog cilja. Zrak je bio ustajao i smrdljiv, sunce je snažno peklo kroz izmaglicu što je nebo bojilo bojom škriljevca. Voda je klokotala udarajući o drvo i kamen. Na gondolijerov povik, napol opomenu napol pozdrav, odazvao bi se iz daljine, iz tišine labirinta, drugi gondolijer, prema nekom čudnom običaju. Iz malih vrtova nad glavom, na trošnim zidovima, visili su grozdovi cvijeća, bijeli i purpurni, mirišući na bademe. U mutnoj vodi zrcalili su se maurski prozori. Mramorne stube jedne crkve spuštale su se do vode; na njima je sjedio prosjak upozoravajući na svoju bijedu i pružajući šešir, te iskolačujući oči kao da je slijep; neki staretinar pozivao je ispred svoga bijednog dućana dodvorljivim kretnjama prolaznike neka uđu ne bi li ih prevario. To je sve bila Venecija, umiljata i sumnjiva ljepotica - ovaj grad, napol bajka napol klopka za turiste, u čijem je gnjilom zraku nekoć raskošno bujala umjetnost, i koja je glazbenike nadahnjivala na tonove što se njišu i zavodnički uspavljuju čovjeka. Zanesen svojom pustolovinom, putniku se činilo da mu oči upijaju svu tu raskoš i da mu takve melodije snube uši; prisjetio se i da je grad bolestan a da to iz koristoljublja taji, pa je još mahnitije gledao za onom gondolom kako lebdi pred njim.

Taj smućeni čovjek nije ništa drugo znao ni želio nego da neprestano progoni objekt koji ga je zatravio, da snatri o njemu kad je odsutan, i da, onako kako to čine ljubavnici, šapuće nježne riječi i samoj njegovoj sjeni. Samoća, tuđina i radost

pozne i duboke opijenosti hrabrile su ga i nagovarale da dopusti sebi, bez stida i rumenila na obrazima, i ono najzačudnije, pa se tako slučilo da je, kad se kasno navečer vratio iz Venecije, zastao na prvom katu hotela ispred vrata ljepotanove sobe i, potpuno opijen, prislonio čelo na dovratak te se dugo nije mogao odvojiti od njega izvrgavajući se opasnosti da ga zateknu i ulove u tom suludom položaju.

Ipak je bilo trenutaka kad bi se prenuo i malne osvijestio. Kud sam ja ovo zabrazdio! mislio je tada presenećeno. Kud sam ja ovo zabrazdio! Kao i svaki čovjek koga prirodne zasluge navode na aristokratsko zanimanje za svoje porijeklo, bio je navikao, kad god bi u životu nešto uradio ili postigao neki uspjeh, prisjetiti se života svojih predaka i u duhu se uvjeriti da mu oni odobravaju, da su zadovoljni, da mu iskazuju dužno poštovanje. Pa i sad ih se ovdje prisjetio, upleten u nešto tako zazorno, obuzet tako egzotičnim i izopačenim osjećajima, prisjetio se njihova strogog držanja, njihove pristojne muževnosti, te se sjetno osmjehnuo. Što bi mu oni rekli? Ali, dabome, što bi oni rekli o njegovu životu koji je odstupio od njihova do degeneriranosti, životu podložnom umjetnosti o kojem je jednom i on sam, u građanskom smislu svojih otaca, izrekao tako podrugljive mladenačke primjedbe, a koji je ipak u biti tako sličan njihovu! I on je služio, i on je bio vojnik i ratnik, kao i mnogi od njih - jer umjetnost je ratovanje, zamorna borba, za koju malo tko danas dugo ima snage. Život pregaranja i prkosne upornosti, život opor, postojan i suzdržljiv, koji je on pretvorio u simbol suvremenog junaštva pojedinaca nježne građe - smije ga valjda nazvati muževnim, smije ga valjda nazvati hrabrim? Sve mu se nekako činilo da je Eros, koji je zagospodario njime, takvu životu na neki način primjeren i sklon. Nije li Eros i u najhrabrijih naroda uživao visok ugled, pače, nije li rečeno da je cvao u njihovim gradovima nadahnjujući ih na hrabra djela? Nebrojeni junaci iz davnine nosili su drage volje njegov jaram, jer nije bilo nikakvo poniženje ono što je taj bog nalagao, a djela koja bi bila proglašena kukavičlukom da su počinjena iz nekih drugih pobuda: padanje na koljena, očajničko preklinjanje i ropsko

ponašanje, sve to nije bila sramota za zaljubljenika, štoviše, zbog toga su ga još i slavili.

Na taj je način razmišljao zaluđeni, tako se pokušavao opravdati, očuvati dostojanstvo. Istodobno je neprestano svraćao pozornost, ispitljivo i svojeglavo, na ona zazorna zbivanja u dubini Venecije, na onu pustolovinu vanjskog svijeta što se mračno izmiješala s pustolovinom njegova srca i pothranjivala mu strast neodređenim i nedopustivim nadama. Opsjednut željom da dozna nešto novo i pouzdano o stanju i napredovanju pošasti, prelistavao je u gradskim kavanama njemačke novine, koje su još prije nekoliko dana bile nestale sa stola u predvorju njegova hotela. U njima su se smjenjivale tvrdnje i demantiji. Broj oboljelih i smrtnih slučajeva navodno se popeo na dvadeset, četrdeset, pa i na stotinu i više, a odmah se zatim tvrdilo, iako se nije potpuno poricala pojava boleštine, da je riječ o pojedinačnim slučajevima unesenima izvana. Sve skupa bijaše prošarano dvojbama i opomenama, prosvjedima protiv opasne igre talijanskih vlasti. Nikako se nije mogla saznati prava istina.

Ipak je samotnik znao da ima posebno pravo podijeliti s drugima tu tajnu i, premda isključen iz svega toga, nalazio je čudno zadovoljstvo u tome da postavlja nezgodna pitanja upućenima i da tako njih, koji su bili dužni šutjeti, natjera da mu lažu u lice. Jednog dana za doručkom u velikoj blagovaonici pozvao je tako ravnatelja na red, onog mališa koji je nečujno hodao u svom francuskom redengotu, nadzirući i pozdravljajući goste, pa je zastao i kod Aschenbachova stolića da i s njim prozbori koju. Zašto se zapravo, priupita ga gost nehajno i više onako uzgred, zašto zaboga od nekog vremena raskužuju Veneciju? Šunjalo mu odgovori: - Riječ je o policijskoj mjeri kojoj je cilj da savjesno i na vrijeme spriječi svakojake nezgodne pojave ili smetnje koje bi zdravlju stanovnika moglo prouzročiti ovo sparno i neuobičajeno toplo vrijeme. - Aschenbach pripomene: - Zbilja hvale vrijedna mjera. - Pošto su razmijenili još nekoliko meteoroloških zapažanja, ravnatelj ode dalje.

Tog istog dana navečer, nakon večere, slu-čilo se da je mala

skupina uličnih pjevača došla iz grada i zapjevala u vrtu ispred hotela. Dva muškarca i dvije žene stajali su pokraj željeznog stupa lučne svjetiljke okrenuti svojim bijelo obasjanim licima velikoj terasi, na kojoj su se hotelski gosti udostojili da uz kavu i osvježavajuće napitke prate tu pučku priredbu. Hotelsko osoblje, poslužitelji u liftu, konobari i uredski službenici stajali su na vratima velike dvorane i slušali. Ruska obitelj, željna da se sva preda svakom zadovoljstvu, zamolila je da joj iznesu u vrt pletene stolice da bude bliže izvođačima, pa je sad zahvalno sjedila u polukrugu. Iza gospodina i gospođe stajala je njihova robinja s rupcem na glavi nalik na turban.

Sirotinjski virtuozi svirali su mandolinu, gitaru, harmoniku i piskavu violinu. Instrumentalna glazba smjenjivala se s pjevačkim točkama kad je, primjerice, mlađa žena, oštra i kreštava glasa, pjevala u požudnom ljubavnom duetu s tenorom što je pjevao u slatkom falsetu. Ali pravi talent i vođa ove skupine bijaše neprijeporno drugi muškarac, koji je svirao gitaru i po karakteru bio neka vrsta bariton-buffa, gotovo bez glasa ali glumački nadaren, pravi komičar. Višeput se, sa svojim velikim glazbalom u naručju, odvojio od skupine svirača i primaknuo se glumatajući terasi, na kojoj su njegove vragolije gledaoci nagrađivali burnim smijehom. Osobito su Rusi, sjedeći u svom parteru, bili oduševljeni njegovom južnjačkom živahnošću i bodrili ga odobravanjem i povicima tako da je on bivao sve kočoperniji i sigurniji.

Aschenbach je sjedio uz balustradu i s vremena na vrijeme hladio usne napitkom od šipkova soka sa sodom što se pred njim rumenio u čaši poput rubina. Živci su mu požudno upijali dudukave zvukove, vulgarne i čeznutljive melodije, jer strast paralizira sposobnost razlikovanja i prepušta se sasvim ozbiljno čarima koje bi u trijeznom stanju slušalac tek u šali prihvaćao ili nestrpljivo odbacivao. Zbog vratolomnih lakrdijaških skokova ukočile su mu se crte lica i već ga boljele od smijeha. Sjedio je nehajno na stolici, ali je u sebi bio krajnje napet jer je na šest koraka od njega Tadzio stajao naslonjen na kamenu ogradu.

Bio je u onom svom bijelom odijelu s pojasom u kojem je katkad dolazio i na večeru odajući neizbježnu i urođenu

ljupkost, oslonjen lijevom podlakticom na ogradu i prekriženih nogu, desnicu je držao na kuku noge na kojoj je stajao, i gledao ulične pjevače s izrazom na licu koji jedva da je bio smiješak, tek možda neka suzdržana radoznalost i uljudno praćenje programa. Kadikad bi se uspravio nadimljući prsa i lijepom kretnjom povukao objema rukama bijelu bluzu nadolje ispod kožnatog pojasa. Kadikad bi ostarjeli čovjek slavodobitno zapazio, a u glavi bi mu se zavrtjelo ali bi se i zgrozio, kad bi mladac, neodlučno i oprezno, ili pak naglo i nenadano, ne bi li stekao prednost iznenađenja, okrenuo glavu preko lijevog ramena prema mjestu gdje sjedi čovjek zaljubljen u njega. Ne bi mu ipak ulovio pogled jer je sramna zabrinutost silila grešnika da u strahu vodi računa o svojim pogledima. Iza njih na terasi sjedile su žene koje su čuvale Tadzia, pa je čak dotle došlo da se zaljubljenik pribojavao da im ne upadne u oči i postane sumnjiv. Da, višeput se malne ukočio na plaži, u hotelskom predvorju i na Piazzi San Marco kad je opazio kako Tadzia dozivaju dok je on u njegovoj blizini, kako ga nastoje udaljiti od njega - i premda mu se ponos grčio od neznanih muka zbog strahovite uvrede koja mu je time nanesena, savjest mu nije dopuštala da porekne njezinu opravdanost.

Dotle je gitarist započeo solo točku uz vlastitu pratnju, pjesmu od više kitica koja je trenutno bila vrlo omiljena u cijeloj Italiji, a koju je on izvodio na plastičan i dramatičan način. Svi su ostali pjevači svojim instrumentima izvodili s njim zajedno refren. Onako nježno građen, mršav i izmožden u licu, stajao je na šljunku odvojen od ostalih, s otrcanim pustenim šeširom zabačenim na zatiljak tako da mu je ispod oboda ispao buć riđe kose, držeći se drzovito i kočoperno, brenčeći žicama na svom glazbalu i dobacujući šale živahnim recitativom na terasu, a od napora mu nabrekle žile na čelu. Reklo bi se da nije rodom iz Venecije nego da prije pripada napuljskom soju komičara, da je napol svodnik a napol komedijaš, brutalan i smion, opasan i zabavan. Same riječi njegove pjesme bijahu priglupe, ali su u njegovu tumačenju, zahvaljujući mimici, pokretima tijela i značajnom načinu na koji je namigivao i bestidno oblizivao kutove usana, postajale nešto dvosmisleno,

neodređeno i sablažnjivo. Iz mekog ovratnika njegove sportske košulje, koju je inače nosio uz odijelo gradskoga kroja, virio mu je mršav vrat na kojem se isticala velika Adamova jabučica što se doimala nekako golo. Činilo se da mu je obrijano blijedo lice sa zatubastim nosom, lice po kojem bi teško bilo zaključiti koliko mu je godina, izorano grimasama i porocima, a cerekanje pokretljivih usta nekako se čudno slagalo sa dvije bore što su mu se prkosno, gospodstveno, gotovo divlje, protezale između crvenkastih obrva. Ono što je posebice snažno privuklo samotnikovu pozornost bijaše zapažanje da ta sumnjiva spodoba nosi sa sobom i svoju sumnjivu atmosferu. Svaki put, naime, kad bi zapjevao pripjev, pjevač bi groteskno obilazio terasu kreveljeći se i pozdravljajući prisutne rukom, pa je tako prolazio i ispod mjesta na kojem je sjedio Aschenbach, a kad god bi se to dogodilo, promatrača bi zapahnuo iz njegove odjeće, s njegova tijela, gore na terasu, snažan zadah karbola.

Nakon završene rugalice, počeo je skupljati novac. Počeo je od Rusa, koji su ga bogato nagradili, a onda se popeo uza stube. Koliko je pri izvedbi bio drzak, toliko je sad ovdje gore bio ponizan. Duboko se klanjajući i stružući nogama, šuljao se između stolova. Od podmuklog i pokornog smiješka obnažili mu se jaki zubi, ali su i dalje ostale prijetiti one dvije bore između riđih obrva. Ljudi su motrili to čudnovato čeljade, što skuplja zaradu od koje živi, radoznalo i pomalo gadljivo, i vršcima prstiju ubacivali novac u šešir čuvajući se da ga ne dodirnu. Dokidanje tjelesnog razmaka između komedijaša i pristojnih ljudi, ma koliko zadovoljstvo bilo veliko, uvijek dovodi do stanovite nelagode. On je to osjećao i nastojao se ispričati puzavim ponašanjem. Došao je i do Aschenbacha, a s njim i vonj koji nitko od nazočnih kanda nije osjećao.

- Čuj! - prozbori samotnik prigušenim glasom, gotovo mehanički. - Veneciju raskužuju. Zašto? - Lakrdijaš mu odgovori promuklim glasom: - Zbog radi policije! Takvi su propisi, gospodine, pri ovakvoj vrućini i *širokom. Široko* pritišće. To nije dobro za zdravlje... - Govorio je kao da se čudi što ga netko takvo što pita pokazujući dlanom kako *široko* pritišće ljude. - Nema dakle boleštine u Veneciji? -priupita ga

Aschenbach tiho i kroza zube. Lakrdijaševe mišićave crte lica razvukoše se u grimasu komične nemoći. - Boleštine? Ama, kakve boleštine? Zar je *široko* boleština? Zar je možda naša policija boleština? Vi se valjda šalite! Boleština? Ni manje ni više! To vam je samo mjera opreza, shvatite već jednom! Policijska odredba protiv djelovanja ovog nesnosnog pritiska... - Mahao je rukama.

- Dobro, dobro - izusti Aschenbach opet kratko i tiho te mu ubaci u šešir neprimjereno velik novčić. Zatim namigne čovjeku neka produži dalje. On ga posluša cereći se i klanjajući. Ali nije došao ni do stuba kadli se na nj okome dva hotelska službenika i počnu ga, unoseći mu se u lice, šaptom unakrsno nešto ispitivati. On je slijegao ramenima, uvjeravao ih i kleo se da nije ništa rekao; to se sasvim lijepo vidjelo. Kad su ga pustili, vratio se u vrt i, pošto se još nakratko dogovarao o nečemu ispod lučne svjetiljke sa svojima, zapjevao je još jednu pjesmu u znak zahvalnosti na rastanku.

Bijaše to pjesma koju samotnik, koliko se sjećao, nikad nije čuo; neka slobodna ulična pjesma na nerazumljivu dijalektu, s refrenom koji se sastojao od smijeha i kojem se cijela skupina redovito pridruživala iz svega glasa. Tad je prestajala i pjesma i glazbena pratnja i nije ostajalo ništa drugo do ritmički kako-tako usklađen smijeh koji je ipak vrlo prirodno zvučao. Naime, solist ga je izvodio vrlo uspješno, uvjerljivo i živo. Pošto je ponovo uspostavio umjetnički razmak između sebe i prisutnih gostiju, iznova je zadobio onu svoju drskost pa je simulirani smijeh bezočno upućen gore na terasu bio pravi pravcati podrugljivi grohot. Pred sam kraj artikuliranoga dijela svake kitice činilo se da se bori s neodoljivim škakljanjem u grlu. Jecao je, glas mu se kolebao, pritiskao je ruku na usta i krivio ramena, a u danom trenutku provaljivao je iz njega, praskao i razlijegao se neobuzdan smijeh, toliko uvjerljivo da je djelovao zarazno i prenosio se na slušaoce, tako te je i na terasi zavladalo bezrazložno veselje što je živjelo od sama sebe. A to je opet kanda udvostručivalo pjevačevu razuzdanost. Savijao je koljena, udarao se po bedrima, hvatao se za slabine, samo što nije pukao, nije se više ni smijao, vrištao je; upirao je prstom

tamo gore, kao da nema ničeg smješnijeg od onog nasmijanog društva tamo, pa se na kraju smijalo sve živo u vrtu i na verandi, sve do konobara, liftbojeva i hotelskih slugu na vratima.

Aschenbach nije više mirovao na stolici, sjedio je uspravno kao da se želi od nečega obraniti ili pobjeći. Ali smijeh, bolnički vonj što je dopirao gore do njega i ljepotanova blizina isprepleli su se u njemu u opčinjenost kao u snu, koja mu je neraskidivo i neizbježno okovala glavu i sva osjetila. Usred općeg komešanja i veselja usudio se pogledati tamo gdje je stajao Tadzio, pa je opazio da je ljepotan, uzvraćajući mu pogledom, također ostao ozbiljan kao i on, baš kao da prilagođuje svoje držanje i izraz lica njegovima, kao da opće raspoloženje ne djeluje na njega kad ne djeluje na Aschenbacha. U toj djetinjoj i značajnoj poslušnosti bilo je nečega što je toliko razoružavalo i osvajalo da se sijedi čovjek jedva svladavao da ne zakloni lice rukama. Isto mu se tako učinilo da Tadziovo povremeno uspravljanje i duboko disanje zapravo znače da uzdiše i osjeća tjeskobu u prsima. "Boležljiv je, vjerojatno neće doživjeti starost," pomisli opet trijezno, kao što se ponekad događa čovjeku obuzetom žudnjom i opijenošću, a srce mu istodobno ispuni čista skrb izmiješana s razuzdanim zadovoljstvom.

Dotle su Venecijanci završili svoj nastup i odlazili. Ispraćali su ih pljeskom, a njihov vođa nije propustio priliku da začini odlazak šalama. Smijali su mu se kako im se klanja i rukom šalje poljupce, pa je još udvostručio pozdrave. Kad su njegovi već bili izašli iz vrta, pohitao je natraške za njima i udario se tobože bolno u stup lučne svjetiljke tako da se počeo previjati od boli. Ali na samom izlazu odjednom zbaci sa sebe krinku smiješnog nespretnjakovića, uspravi se, elastično poskoči uvis, drsko isplazi jezik gostima na terasi i šmugne u tamu. Društvo se počelo razilaziti; Tadzio nije više stajao uz balustradu. Ali samotnik je još dugo sjedio, na veliko čudo konobara, uz ostatak šipkova soka na stoliću. Noć je bila poodmakla, vrijeme se osulo. U kući njegovih roditelja, prije mnogo godina, bila je jedna pješčana ura -odjednom je ponovo ugledao tu krhku i važnu spravicu kao da stoji pred njim. Nečujno i neosjetno

sipio je pijesak boje hrđe kroz stakleni grljak, a kako ga je u gornjoj šupljini bivalo sve manje, nastajao je u sredini mali brzi vir.

Već je sutradan po podne tvrdoglavac poduzeo još jedan korak da iskuša vanjski svijet, ali ovaj put je potpuno uspio. Stupio je naime u englesku putničku agenciju na Trgu San Marco i, pošto je promijenio na blagajni nešto novca, uputio je ono svoje fatalno pitanje službeniku držeći se kao nepovjerljiv stranac. Bijaše to Britanac u odijelu od tvida, još mlađahan, nablizu usađenih očiju, s razdjeljkom po sredini glave, odajući držanjem onu solidnu čestitost i lojalnost koja na lupeški okretnom Jugu djeluje tako čudno i strano. Odgovori mu:

- Nema razloga za zabrinutost, *Sir.* Puka mjera opreza koja ništa ozbiljno ne znači. Takve se odredbe ovdje često donose ne bi li se spriječili štetni utjecaji vrućine i *široka...* - Ali kad je podigao pogled svojih plavih očiju i susreo se sa strančevim, umornim i ponešto tužnim pogledom uprtim pomalo prezirno u njegove usne, Englez iznenada pocrveni i nastavi poluglasno i pomalo uzbuđeno: - Naime, tako glasi službeno tumačenje na kojem ovdašnje vlasti smatraju da treba inzistirati. Ali mogu vam reći da se iza toga još nešto krije. - I tad mu na svom čestitom i komotnom jeziku reče svu istinu.

Indijska kolera već godinama pokazuje izrazitu sklonost da se širi i rasprostranjuje. Potekla je iz toplih močvara na delti Gangesa i porasla mefitskim dahom one bujne i beskorisne divljine prasvijeta i otočja koje se klone ljudi, a tigar vreba u njezinu bambusovu šipražju. Ta je pošast neprekidno i neobično žestoko harala svekolikim Hindustanom, na istoku je prešla u Kinu a na zapadu u Afganistan i Perziju, te produžila karavanskim putom i prenijela svoje grozote sve do Astrahana, pa i do same Moskve. Ali, dok je Europa strepjela da avet ne stigne do nje kopnenim putem, donijeli su je morem sirijski trgovci pa se gotovo istodobno pojavila u više sredozemnih luka, digla glavu u Toulonu i Malagi, pokazala svoju krabulju u Palermu i Napulju, a čini se da više i ne kani napustiti Kalabriju i Apuliju. Sjeverni dio poluotoka ostao je pošteđen, ali oko sredine mjeseca svibnja ove godine otkrili su istog dana u

Veneciji užasne vibrione u izmoždenim, pocrnjelim lešinama jednog brodskog sluge i jedne piljarice. Te su slučajeve zabašurili, ali nakon tjedan dana bilo ih je već desetak, dvadesetak, tridesetak u raznim gradskim četvrtima. Jedan čovjek iz austrijske provincije koji se kao turist zadržao nekoliko dana u Veneciji, umro je čim se vratio u svoj gradić. Simptomi su bili više nego jasni i tako su u njemačke novine dospjeli prvi glasovi o pošasti u gradu na lagunama. Venecijanske gradske vlasti odgovorile su da zdravstveno stanje grada nije bilo nikad bolje i poduzele najnužnije mjere za suzbijanje bolesti. Međutim, vjerojatno su živežne namirnice bile zaražene, povrće, meso ili mlijeko, jer koliko god poglavarstvo poricalo i zataškavalo stvar, smrtnost se sve više povećavala u tijesnim uličicama, a pogodovale su joj prerane ljetne vrućine od kojih je voda u kanalima bila mlaka. Da, reklo bi se čak da je boleština uzela još više maha, kao da se udvostručila žilavost i plodnost njezinih uzročnika. Rijetki su bili sučajevi ozdravljenja. Od stotine njih umiralo ih je osamdesetak, i to u strašnim mukama, jer se bolest očitovala na najužasniji način i često zadobivala onaj najopasniji oblik koji se zove "suha bolest". Kad bi se to dogodilo, tijelo nije moglo izlučiti iz krvnih žila nakupljene količine vode. Bolesnik bi se u nekoliko sati sasušio i ugušio od krvi guste poput smole, uz grčeve i promukle vapaje. Sretan je bio onaj, što se katkad događalo, koga bi bolest snašla, nakon što bi mu pozlilo, u obliku duboke nesvjestice iz koje bi se jedva probudio, ili se uopće ne bi probudio. Na početku lipnja napunile su se tajom barake za karantenu u *Ospedale civico.* U oba sirotišta ponestalo je mjesta i razvio se jezovito živ promet između Keja novih fundamenata i otoka s grobljem San Michele. Ali strahovanje od opće štete, skrb za nedavno otvorenu izložbu slika u javnim parkovima, zabrinutost zbog silnih gubitaka koji bi nastali, uslijed panike i ozloglašenosti, u hotelima, trgovinama i u svekolikom turizmu, sve je to u gradu bilo jače od ljubavi za istinu i poštivanja međunarodnih ugovora. Sve je to skupa natjeralo gradske vlasti da se uporno drže politike prešućivanja i opovrgavanja. Glavni medicinski

inspektor Venecije, čovjek zaslužan, odstupio je ogorčeno sa svog položaja, a na njegovo je mjesto potajno došao poslušniji čovjek. Puk je za sve to znao. Korupcija visokih dužnosnika, udružena s općom nesigurnošću i izvanrednim stanjem u koje je prijeka smrt dovela grad, sve je to izazvalo stanovit pad morala među nižim društvenim slojevima i ohrabrilo mračne i antisocijalne nagone, što se očitovalo u neumjerenosti, bestidnosti i porastu kriminala. Uvečer se po ulicama viđalo neuobičajeno mnogo pijanaca; pričalo se da je noću opasno izlaziti na ulice zbog lopova i razbojnika; učestali su prepadi pa i ubojstva; već dva puta se pokazalo da su ljude koji su navodno umrli od pošasti zapravo otrovali njihovi najbliži rođaci; profesionalna poročnost zadobila je nametljive i izopačene oblike koji ovdje ipak nisu bili uobičajeni, za razliku od juga zemlje i Orijenta.

Sve je to Englez ispripovjedio Aschenbachu i na kraju još dodao:

- Bilo bi dobro da radije još danas nego sutra otputujete. Još dan-dva pa će se morati uvesti karantena.

- Hvala vam - reče mu Aschenbach i ode.

Na trgu je bilo sparno a nije bilo sunca.

Neupućeni stranci sjedili su pred kavanama ili stajali načičkani golubovima pred crkvom gledajući kako se ptice jate, mašu krilima i otimaju se za kukuruzna zrna u ispruženim dlanovima. Grozničavo uzrujan, likujući što je saznao istinu, s okusom gađenja na jeziku i s fantastičnom jezom u srcu, hodao je samotnik gore-dolje po popločanom trgu. Pomišljao je na čestit postupak kojim bi očistio savjest. Mogao bi još večeras poslije večere pristupiti onoj ženi okićenoj biserjem i osloviti je riječima koje je već smislio:

"Dopustite, *Madame,* strancu da vam nešto savjetuje, da vas upozori na nešto što ovdje taje pred vama iz koristoljublja. Otputujte odmah s Tadziom i kćerima! Venecija je okužena!" Zatim bi još na rastanku stavio ruku na tjeme oruđu podrugljivog božanstva, okrenuo se od njega i pobjegao iz ove močvare. Ali istodobno je slutio da je beskrajno daleko od toga da uistinu poželi poduzeti taj korak. To bi ga dovelo tamo gdje

je nekoć bio, vratilo bi ga njemu samom; ali svakome tko je izvan sebe ništa nije mrskije nego da dođe opet k sebi. Sjeti se bijele građevine ukrašene natpisima koji su se ljeskali na večernjem svjetlu i bili natopljeni prozirnom mistikom, u kojoj mu se izgubio duhovni pogled; pa onog neobičnog putnika koji je u ostarjelom čovjeku probudio mladenačku čežnju da luta daljinama i tuđinom; pomisao na povratak kući, na sabranost, trijeznost, rad i umjetnički posao toliko mu se zgadila da mu se lice iskrivilo od izraza fizičke mučnine. - Moram šutjeti! - prozbori silovitim šaptom. Zatim: -I šutjet ću! - Opijala ga je spoznaja da je upućen u tajnu, da je sukrivac, baš kao što i neznatna količina vina opije umornu glavu. Slika grada što tone u boleštinu i zapuštenost neobuzdano mu je lebdjela pred očima, ulijevala mu nepojmljive nade, koje su nadilazile razum i bile nevjerojatno slatke. Što prema ovim očekivanjima znači ona nježna sreća o kojoj je još prije trenutakdva sanjario? Sto mu još vrijede umjetnost i vrlina prema prednostima koje mu nudi kaos? Šutio je i ostao.

Te je noći usnio grozan san - ako se snom može nazvati tjelesno-duhovni doživljaj što ga je doduše obuzeo dok je spavao kao zaklan, potpuno neovisno o osjetilnoj sadašnjosti, a da nije sam sebe vidio nazočnog kako se kreće u prostoru izvan samih zbivanja. Poprište je sna zapravo prije bila njegova duša a događaji su u nju navrli izvana silom svladavajući njegov otpor - dubok i duhovan otpor - prošli su zatim kroz dušu i opustošili mu opstojnost, uništili kulturu života.

Na početku je bio strah, strah i užitak i zgrožena radoznalost što će dalje biti. Bila je noć i osjetila su mu bila budna; jer izdaleka se bližilo komešanje, vreva, mješavina zvukova: zveka, treskanje i potmula tutnjava, reski vapaji i određeno urlikanje otegnutog glasa *u* - sve to prošarano i jezovito slatko zaglušeno bezbožno upornom svirkom frule, što je duboko gukala i bestidno mu nametljivo općinjavala nutrinu. Ali znao je jedan izraz, mutan izraz koji ipak označava ono što dolazi: "strani bog"! Rasplamsao se dimljiv žar, a u njemu je prepoznao gorski kraj nalik na onaj oko njegova ljetnikovca. Na rastrganom svjetlu s pošumljenih uzvisina, među stablima i

stijenjem obraslom mahovinom rušilo se nešto i valjalo nizbrdo: ljudi, životinje, roj, pomahnitali čopor - sve je to preplavilo obronak tjelesima, plamenovima, metežom i pijanim kolom. Žene, spotičući se o predugačko krzno što im je visilo o pasu, tresle su tamburinima iznad zabačenih glava i stenjale, vitlale prštavim bakljama i golim bodežima, držale nasred tijela zmije što su palucale jezikom, ili su nosile urlajući obje svoje dojke u šakama. Muškarci, rogati, opasani krznom i kosmati, prigibali su šiju i dizali ruke i bedra, udarali pomamno o metalne plitice i bubnjeve. Dječaci glatke kože podbadali su jarce štapovima ovjenčanim lišćem, hvatali ih za rogove i klicali dok su ih jarci vukli naokolo skačući. Oduševljeni su sudionici izvikivali poklič što se sastojao od mekih suglasnika i otegnutog glasa *u* na kraju, sladak i divalj u isti mah, poklič kakav nitko nikad nije čuo - ovdje je visoko odjeknuo i vinuo se u visine poput jelenske rike, a ondje su mu se višeglasno odzivali, divlje i slavodobitno, neprestano i neumorno, potičući na taj način jedan drugoga na ples i razmahivanje udova. Ali sve je prožela i nadjačala duboka, zamamna svirka frule. Ne vabi li ona i njega što se opire svemu tome, ne mami li ga bestidno uporno na slavlje i mahnitost posvemašnje predaje? Veliko bijaše njegovo gađenje, velik bijaše njegov strah, časna bijaše njegova volja da do kraja brani svoje od tuđinca, od neprijatelja sabranog i dostojanstvenog duha. Ali buka, galama uvišestručena gorskom jekom, rasla je, prevladavala i bujala do zanosnog ludila. Misli su potiskivali vonjevi, oštro zaudaranje jaraca, smrad tjelesa što dašću i zadah kao od ustajalih voda, i još jedan, dobro poznati zadah rana i bolesti što se širi. Srce mu lupalo zajedno s bubnjevima, u glavi mu se vrtjelo, spopadao ga bijes, zaslijepljenost i opojna požuda, duša mu žudjela da se uhvati u to kolo Božje. Otkrili su i podigli opsceni simbol, golem, drven: i još su razuzdanije izvikivali poklič, lozinku. Divljali su dok im nije izbila pjena na usta, dražili jedni druge bestidnim gestama i razbludnim rukama, smijali se i pocikivali, zabijali jedan drugome šiljaste štapove u meso i lizali krv s udova. Ali sanjač je sad bio s njima, u njima, pripadao je stranom bogu. Da, oni su bili on sam kad su se okomljivali na

životinje derući ih i ubijajući, te proždirali otkinute komade mesa što su se pušili, kad je na razrovanom tlu obraslom mahovinom započelo beskrajno parenje, žrtvovanje tom bogu. I duša mu je oćutjela slast razvrata i mahnitanje rasapa.

Iskušenik se iz tog sna probudio iznerviran, rastrojen i nemoćno izručen demonu. Nije više zazirao od radoznalih ljudskih pogleda; nije mario izlaže li se njihovoj sumnji. Uostalom, bježali su, odlazili iz hotela; mnoge su kućice na plaži ostale prazne, u restoranu su zjapile sve veće praznine, a u gradu je bivalo sve manje turista. Činilo se da je procurila istina i da se ne može više suzbiti panika, koliko god zainteresirani bili složni i kompaktni. Ali gospođa okićena biserjem ostala je sa svojima, bilo da panični glasovi nisu dopreli do nje, bilo da je bila odviše ponosna i neustrašiva da bi ustuknula pred njima: ostao je Tadzio. Pomračenom samotniku na mahove se činilo da bi opće bježanje i smrt mogli ukloniti sav nesnosni život oko njega i da bi još mogao ostati sam s ljepotanom na ovom otoku - jest, dok bi mu prije podne na moru pogled teško, neodgovorno, neprestano počivao na onome za kojim je žudio, dok bi o zalasku sunca prolazio kroz ulice, u kojima je odvratna smrt potajice kosila svoje žrtve a on nedostojno pratio u stopu ljepotana, sve mu se činilo da u toj strahoti on ipak ima dobre izglede i da moralni zakoni ništa ne znače.

Kao i svaki drugi zaljubljenik, želio je svidjeti se i grdno se bojao da neće uspjeti. Stavljao je na svoje odijelo mladenački vesele ukrase, stavljao je na sebe drago kamenje i služio se parfemima, višeput se na dan dotjerivao i dolazio u blagovaonicu uzbuđen i napet. Suočen sa slatkom mladošću koja ga je zaludila, gadilo mu se vlastito ostarjelo tijelo; kad bi pogledao svoju sijedu kosu, svoje oštre crte lica, obuzeli bi ga sram i očaj. Nešto ga je tjeralo da se tjelesno osvježi i preporodi i sve je češće svraćao k hotelskom brijaču.

Zaogrnut zaštitnim pokrivalom i zavaljen na stolicu dok su ga brbljavčeve ruke njegovale, promatrao je zdvojnim pogledom svoj lik u zrcalu.

- Sijed sam - reče iskrivljenim ustima.

- Malo - odgovori mu čovjek. - A zašto? Zato što ste se malko zapustili, što ste bili ravnodušni spram svoga vanjskog izgleda, što je i razumljivo kod uglednih osoba, ali nije bezuvjetno hvale vrijedno, pogotovo što upravo takvim osobama ne dolikuju predrasude kad je riječ o prirodnosti i neprirodnosti. Kad bi se moralna strogost nekih ljudi spram kozmetike logično protegnula i na njihove zube, bilo bi to doista vrlo zazorno. Na kraju krajeva, samo smo onoliko stari koliko se osjećamo stari u srcu i glavi, a katkad je sijeda kosa zapravo dalje od istine nego što bi bila prezrena korektura. Što se vas tiče, gospodine, vi imate pravo na prirodnu boju kose. Dopuštate li da vam jednostavno vratim vašu prirodnu boju?

- Kako to mislite? - priupita ga Aschenbach.

Tada je govorljivi brijač oprao mušteriji kosu u dvije različite vodice, jednoj svijetloj i jednoj tamnoj, pa mu je kosa postala opet crna kao u mladim danima. Zatim mu je još nakovrčao kosu, odmaknuo se od njega i promotrio svojih ruku djelo.

- Još bi vam samo trebalo malo osvježiti kožu na obrazima - pripomene.

I kao netko tko ne može ostaviti posao, tko se ne može zadovoljiti učinjenim, prelazio je neumorno i sve žustrije s jednog posla na drugi. Udobno se odmarajući, nemoćan da se brani, štoviše, obuzet uzbudljivim nadama zbog svega onoga što se zbiva, Aschenbach je zapažao kako su mu obrve sve odlučnije i ravnomjernije svedene, kako mu se oči doimlju sve duže, kako se zbog potcrtanih vjeđa sve jače sjaje, opazio je kako mu se ispod njih, ondje gdje je koža bila smećkasta i kao uštavljena, pojavilo nježno rumenilo, kako su mu usne, domaloprije još beskrvne, sad nabrekle i poprimile boju maline, kako mu nestaju bore s obraza i oko usta, kako se gube mrštine pod utjecajem kreme a lice zadobiva mladenačku svježinu - gledajući pred sobom tog procvjetanog mladića, srce mu zalupa. Kozmetičar je napokon bio zadovoljan svojim uratkom i, po običaju takvih ljudi, dodvorljivo i ljubazno zahvalio mušteriji.

- To vam je tek neznatan retuš - reče dotjerujući posljednje detalje na Aschenbachovoj vanjštini. - E, sad se gospodin može

mirne duše i zaljubiti. - Očarani zaljubljenik ode od njega sretan kao da sanja, zbunjen i preplašen. Kravata mu bila crvena, slamnati šešir široka oboda obavijen šarenom vrpcom.

Zapuhao je mlak olujni vjetar; padala je rijetka kišica, ali zrak je bio vlažan, zagušljiv i pun zadaha truleži. Uši mu bijahu izvrgnute kojekakvim šumovima, lepršanju, pljeskanju i hujanju, a onome koji je sav treperio pod šminkom činilo se da prostorom divljaju zli dusi vjetrova, zloćudne morske ptice što osuđeniku onečišćuju, nagrizaju i izmetom oskvrnjuju hranu. Jer sparina mu je oduzimala tek i nije se mogao osloboditi pomisli da su jela zatrovana zaraznim klicama.

Prateći ustopice ljepotana, Aschenbach je jednog popodneva zašao u unutarnji splet ulica bolesnog grada. Nije se najbolje snalazio u uličicama, kanalima, na mostovima i u malim trgovinama, u tom labirintu gdje sve odviše nalikuje jedno na drugo, te nije više bio siguran ni u strane svijeta, samo je pazio da ne izgubi iz vida lik koji požudno slijedi. Prisiljen na sramotan oprez, pribijao se uza zidove, zaklanjao se za prolaznike pred sobom i dugo nije bio svjestan svog umora i iscrpljenosti što bijahu posljedica snažnih osjećaja i neprekidne napetosti. Tadzio je išao za svojima, obično je davao prednost u tijesnim uličicama odgojiteljici i sestrama nalik na koludrice, i kadikad se u hodu osvrtao za sobom preko ramena ne bi li se uvjerio svojim osebujnim, sutonski tamnim očima prati li ga i dalje zaljubljenik. Kad god bi ga spazio, nije se nikad odao. Opijen tom spoznajom dok su ga one oči i dalje mamile, zaluđen svojom strašću, zaljubljenik se šuljao za svojom nepriličnom nadom - pa ipak mu je na kraju iščezla iz očiju. Poljaci su bili prešli preko jednog kratkog nadsvođenog mosta, visoki ih je svod sakrio pogledu pratioca, a kad je ovaj napokon došao do mosta, njih više nije bilo. Tragao je za njima u tri smjera, ravno naprijed i na obje strane po uskom i nečistom keju, ali uzalud. Napokon je, iznerviran i iznuren, morao odustati od daljnjeg traganja.

Glava mu gorjela, sav je bio pokriven ljepljivim znojem, vrat mu podrhtavao i morila ga nepodnošljiva žeđ, pa se obazirao oko sebe ne bi li našao kakvo trenutno osvježenje. Pred jednom

malom voćarnom kupio je nešto voća, prezrelih i mekih jagoda, i pojeo ih u hodu. Našao se na jednom malom trgu, napuštenom i začaranom, i prepoznao ga, upravo je ovdje prije više tjedana odlučio pobjeći iz ovoga grada. Sjeo je na stube podno zdenca, nasred trga, i naslonio glavu na kameni rub. Bilo je tiho, trava je rasla među kamenjem, posvuda su ležali otpaci. U sklopu trošnih kuća nejednake visine oko njega, nalazila se i jedna nalik na palaču, s gotičkim prozorima iza kojih nije bilo ničega, s malim balkonima ukrašenim lavovima. U prizemlju jedne druge kuće bila je ljekarnica. Topli naleti vjetra donosili su na mahove do njega vonj karbola.

Tu je sjedio taj majstor, umjetnik koji je stekao velik ugled, pisac *Bijednika,* on koji se u onako čistom i uzornom obliku odrekao bohemstva i mutnih dubina, otkazao ljubav ponosu i odbacio izopačenost, on koji se vinuo onako visoko, on koji je nadvladao svoje znanje i nadrastao svaku ironiju, navikao se na obveze koje nameće povjerenje javnosti, on čija je slava postala službena, čije je ime steklo plemićki naslov i na čijem se stilu napajaju dječaci u školi - tu je sjedio sklopljenih očiju, samo bi mu pokatkad podrugljiv i smeten pogled kliznuo u stranu i nadolje pa bi se opet sakrio, a mlohave usne, kozmetički uljepšane, oblikovale su riječi od onoga što je njegov napol uspavani mozak smišljao po neobičnoj logici sna.

- Jer ljepota, Fedre, samo je ljepota, upamti to dobro, božanstvena i vidljiva u isti mah, pa je upravo stoga ona put putenosti, mali moj Fedre, umjetnikov put do duha. Vjeruješ li ti, dragi moj, da ikad mudrost i pravo muško dostojanstvo može zadobiti onaj koga put do duhovnosti vodi preko osjetila? Ili možda vjeruješ (prepuštam ti da sam biraš) da je to put opasne ljupkosti, uistinu grešni put i stranputica koja te nužno vodi u zabludu? Jer moraš znati da mi pjesnici ne možemo ići putom ljepote a da nam se ne pridruži Eros i nametne se kao vodič; pa ako i jesmo na svoj način junaci i disciplinirani ratnici, svi smo ti mi poput žena jer nas strast uzdiže, a naša žudnja mora ostati ljubav - to je naša radost i naša sramota. Uviđaš li sad da mi pjesnici ne možemo biti mudri ni dostojanstveni? Da nužno moramo zabludjeti, da nužno

moramo ostati poročni i raspusni pustolovi? Uzoritost je našega stila puka laž i budalaština, naša slava i društveni položaj puka su farsa, povjerenje mnoštva u nas krajnje je smiješno, a odgajanje puka i mladeži umjetnošću smion je pothvat koji bi trebalo zabraniti. Jer, kako može odgojitelj biti netko komu je urođena nepopravljiva i prirodna sklonost ponoru? Mi bismo najradije porekli taj ponor i stekli dostojanstvo, ali kako se god okrenuli, on nas privlači. Stoga se odričemo, recimo,: razorne spoznaje, jer spoznaja, Fedre, nema dostojanstva ni strogosti; ona zna, razumije, oprašta, bez oslonca i oblika; spoznaja je naklonjena ponoru, ona je sama ponor. Nju dakle odlučno odbacujemo i stoga težimo jedino za ljepotom, što će reći za jednostavnošću, veličinom i novom strogošću, za drugom bezazlenošću i formom. Ali forma i bezazlenost, Fedre, vode nas do opijenosti i požude, vode plemenita čovjeka možda i do jezovitih opakih osjećaja, koje njegova lijepa strogost odbacuje kao nešto sramotno, vode ga do ponora, one ga također vode do ponora. Nas pjesnike, velim ti, vode onamo jer se mi ne možemo vinuti u visine, mi se možemo samo izopačiti. A sad ja, Fedre, idem, a ti ostani ovdje; i tek kad me ne budeš više vidio, otiđi i ti.

Nakon nekoliko dana Gustav von Aschenbach nije se ujutro dobro osjećao pa je izašao iz hotela prije podne nešto kasnije nego inače. Borio se s napadajima vrtoglavice samo napol tjelesne naravi, a uz njih ga je obuzimao nekakav sve jači, divlji strah, osjećanje bezizglednosti i bezizlaznosti, pri čemu mu nije bilo jasno odnosi li se to na vanjski svijet ili na njegovu osobnu opstojnost. U predvorju je opazio velike količine prtljage spremljene za odlazak, pa je priupitao vratara tko to odlazi. Vratar mu je u odgovoru naveo samo poljsko plemičko prezime, kao što je i očekivao. Primio je tu vijest a da mu se nisu promijenile oronule crte lica, tek je malko podigao glavu kao što činimo kad usput primamo na znanje nešto što nas i ne zanima. Ipak ga još priupita: - A kad odlaze?

- Čovjek mu odgovori: - Poslije ručka. - On klimne glavom i pođe na more.

Tu ga dočeka sumoran prizor. Na širokoj, ravnoj površini vode što je dijelila plažu od prvog izduženog spruda povlačili su se kovrčasti ježurci. Nekakav jesenski, preživjeli ugođaj vladao je sad na ovom nekad tako živom i šarenom mjestu za razonodu, na kojem pijesak nije više bio onako čist. Fotografski aparat, naoko napušten, stajao je na tronošcu uz samo more, a crno platno rasprostrto na njemu vijorilo se i lepršalo na prohladnom vjetru.

Tadzio se sa tri-četiri prijatelja koji su mu još bili preostali kretao po desnoj strani, pred kućicom svoje obitelji, i Aschenbach ga je još jednom promatrao odmarajući se na svojoj ležaljci, s pokrivačem na koljenima, negdje na sredini između mora i niza kućica na plaži. Reklo bi se da igra, koju više nitko nije nadzirao jer su žene zacijelo bile zaokupljene spremanjem za put, nema više pravila pa se izrodila. Onaj stasiti dječak, u odijelu s pojasom, crne, napomađene kose, koga su zvali "Jašu", bio je obnevidio od pijeska koji su mu bacili u oči, pa je navalio da se s Tadziom hrve, a taj je dvoboj uskoro završio padom slabijeg ljepotana. Ali kao da se u času rastanka pokornost podređenog partnera iznenada pretvorila u okrutnu grubost pa se želio osvetiti za dugo robovanje, pobjednik još nije htio ostaviti pobijeđenoga na miru nego mu je, klečeći mu na leđima, tako uporno i dugo gurao glavu u pijesak te se činilo da će se Tadzio, ionako usopljen od borbe, na kraju još i ugušiti. Grčevito se nastojeći osloboditi tereta na leđima, na mahove je odustajao od otpora i još se samo povremeno trzao. Prestravljen, Aschenbach već htjede skočiti na noge da mu pritekne u pomoć kad nasilnik napokon oslobodi žrtvu. Blijed kao krpa, Tadzio se pripodigne, sjedne i nalakti se. Ostao je tako nekoliko minuta nepomično sjediti, razbarušene kose i sve tamnijih očiju. Napokon ustane i polako pođe. Dozivali su ga, najprije bodro a onda uplašeno i umolno, ali ih on nije čuo. Onaj crnomanjasti, koji se zacijelo bio ubrzo pokajao zbog svoga izgreda, sustigao ga je i pokušao udobrovoljiti. Ali Tadzio ga odbije pokretom ramena i produži dalje ukoso prema vodi. Bio je bos, u onom svom prugastom platnenom odijelu sa crvenom vrpcom oko vrata.

Zastao je oborene glave na rubu vode crtajući vrhom stopala figure na vlažnom pijesku, a onda je zašao u plićak koji mu ni na najdubljem mjestu nije dosezao do koljena, nehajno i polako prošao kroz plićak i došao do pješčanog spruda. Tu je zastao na trenutak, licem okrenut pučini, a onda polagano pošao dugim i uskim pojasom golog tla. Od obale odvojen širokom vodom, od drugova odvojen ponosnim hirom, hodao je tako, posve izdvojena i nevezana pojava, kosa mu lepršala tamo daleko na moru, na vjetru, pred maglovitim beskrajem. Ponovo je zastao i zagledao se u daljinu. I odjednom, kao da se nečeg sjetio, kao na neki poziv, okrene trup, s rukom na kuku, ljupkim pokretom unatrag i pogleda preko ramena na obalu. Promatrač je pak sjedio isto onako kao i onda kad su se te sutonski sive oči osvmule s praga i prvi put se susrele s njegovima. Naslonjen glavom na naslon ležaljke, polagano je pratio kretanje one figure u daljini; napokon je podigao glavu kao da mu uzvraća pogledom, i glava mu klone na prsa tako te su mu oči gledale odozdo dok mu na mlohavu licu bijaše duboko zadubljen izraz, kao da čvrsto spava. A zapravo se činilo da mu se onaj blijedi i ljupki *psihagog*[4] tamo vani smiješi i namiguje mu; kao da mu, skinuvši ruku s kuka, pokazuje da pred njim lebdi nešto neizmjerno puno obećanja. I kao toliko puta prije toga, htjede poći za njim.

Prošlo je više minuta dok ljudi nisu pohrlili pomoći čovjeku koji je na ležaljci klonuo u stranu. Odnijeli su ga u njegovu sobu. Još je istoga dana potreseni svijet smjerno primio vijest o njegovoj smrti.

1912.

Napomene

1 Neprekidno gibanje duše (lat.).
2 Do viđenja, oprostite i želim vam dobar dan (franc.).
3 Nemate sreće, gospodine (franc.)
4 Zazivač duhova (grč.).